

M-1941

Innspill til revisjons av tema Kulturmiljø i Miljødirektoratets håndbok

Berg, Sveinung Krokann

Del 1: Utredningsprosessen

Veiledning til ansvarlig myndighet og høringsparter

Del 2: Plan- og utredningsprogram

Krav til innhold i plan- og utredningsprogram

Del 3: Metode for utredning

Slik går du fram for å utrede ulike miljøtema

Del 4: Maler og figurer

Verktøy for å lage en konsekvensutredning

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)
 Storgata 2, Postboks 736 Sentrum, 0105 Oslo
 Telefon: 23 35 50 00
www.niku.no

Tittel M-1941 Innspill til revisjons av tema Kulturmiljø i Miljødirektoratets håndbok	Rapporttype/nummer NIKU Rapport 277	Publiseringsdato 01.12.2023
	Prosjektnummer 1022553-03	Sider 73
	Avdeling Kulturarv og samfunn	Tilgjengelighet Åpen
Forfatter(e) Berg, Sveinung Krokann	ISSN 2703-7797 ISBN 978-82-8101-423-7	Oppdragstidspunkt / periode utført 2023
	Forsidebilde Miljødirektoratet	

Prosjektleder Sveinung Krokann Berg
Prosjektmedarbeider(e) Fredrik Berg, Veronique Karin Simon Nilsen
Kvalitetssikrer Torgrim Sneve Guttormsen

Oppdragsgiver / finansiert av Riksantikvaren/Nasjonale midler
--

Sammendrag I en gjennomgang av kulturmiljøtema i Miljødirektoratets håndbok M-1941 for konsekvensutredninger har NIKU påpekt endringsmuligheter og forbedringspotensial på to nivåer; strukturelt og metodisk samt innhold og ordlyd. Overordnede innspill er oppsummert til å omhandle; Fokus på at håndboken skal være en metode framfor en omfattende beskrivelse av innhold; Begrense detaljerte beskrivelser av hva som skal utredes for å reddykke håndboken som metode; Tydeliggjøre håndbokens nivåer og hierarki; Unngå forvaltningspråk i håndboken
Abstract In reviewing the cultural heritage theme in Miljødirektoratets handbook M-1941 for impact assessments NIKU has pointed out possible changes and improvements on two main levels; structural/methodical and content/wording. Major suggestions for improvement include; emphasizing the handbook as a method rather than extensive descriptions of content; limit detailed descriptions of what to consider to strengthen the handbook as a method; clarify the levels and hierarchy in the handbook; avoid management terms in the handbook

Emneord M-1941, konsekvensutredning, kulturmiljø
Keywords M-1941, impact assessment, cultural heritage, cultural environment

Avdelingsleder
 Torgrim Sneve Guttormsen

Forord

Riksantikvaren ønsker i samarbeid med Miljødirektoratet ytterligere å forbedre RAs veiledning om konsekvensutredninger (KU). NIKU er gjennom Nasjonale oppgaver post 2 bedt om å bistå Riksantikvaren i dette arbeidet gjennom å gi innspill til kapitlet om kulturmiljø (kapittel 10 i revidert versjon).

Dette arbeidet er utført av Sveinung Krokann Berg (prosjektleder) med bistand av Fredrik Berg og Veronique Karin Simon Nilsen.

Underveis i arbeidet er det avholdt to arbeidsmøter med Ingunn Holm og Cecile Askhaven hos Riksantikvaren.

Innholdsfortegnelse

1	Bakgrunn	7
2	Kulturmiljøtema i M-1941	8
3	Vurdering/Kommentarer til M-1941	9
3.1	Struktur og lesbarhet	9
3.2	Innhold, ordlyd og tydelighet i de ulike delkapitlene	11
4	Test av M-1941	13
5	Samordning av metoder for konsekvensutredning av ikke-prissatte miljøtema	15
6	Innspill fra høringen med relevans for kulturmiljø-temaet	16
7	Oppsummering/Forslag til forbedringspunkter	17
8	Vedlegg: Kommentert tekstversjon av M-1941	18

1 Bakgrunn

Miljødirektoratets veileder M-1941 for konsekvensutredninger for klima og miljø ble lansert høsten 2020. Veilederen forklarer hvordan forskrift om konsekvensutredninger skal brukes og lanserte en ny metode for utredning av miljøkonsekvenser.

Ved lansering i 2020 ble veilederen sagt å skulle gi hjelpe til med å:

- avgjøre når et tiltak eller en plan skal konsekvensutredes
- vise hvem som har ansvar og hvilke krav som stilles til aktørene i en konsekvensutredning
- vise hvordan vi innhenter nødvendig kunnskap
- klargjøre prosessen og stegene som kreves for å gjennomføre en konsekvensutredning
- vise hvordan vi kan sammenstille og presentere resultatene av en konsekvensutredning

I februar 2023 ble en revidert utgave av M-1941 sendt ut på høring til aktuelle høringsparter (frist 10.04.23) med mål om å tydeliggjøre formålet og forenkle bruken av M-1941. En tydeligere føringer for utredning og bruk av retningslinjene forventes å ville føre til økt forutsigbarhet, samordnet forvaltningspraksis, og mer aktiv bruk av M-1941.

I ny utgave omtales M-1941 som en håndbok og ikke som en veileder. Kapitlet om kulturmiljø var ikke endret i forkant av denne høringen og var derfor ikke omfattet av høringen.

Revidert versjon av M-1941 ble lansert 1. september 2023 der det imidlertid også var gjort noen endringer i kapitlet om kulturmiljø.

Dette notatet redegjør for NIKUs arbeid inn mot revisjonen samt oppsummerer arbeidsmøtene med Riksantikvaren underveis i arbeidet. Notatet omhandler primært kulturmiljø-temaet som bare delvis er revidert og ikke har vært gjenstand for høring, men også landskaps-tema med bakgrunn i at grensesnittet mellom kulturmiljø og landskap delvis har vist seg å være utydelig. Landskapstemaet har også vært gjenstand for kommentarer/innspill i forbindelse med høringen, og det har i den forbindelse kommet inn kommentarer som berører forholdet og grensesnittet mellom kulturmiljøtema og landskapstema. Innspill til landskaps-temaet vil også bli gjort i eget notat utarbeidet av NIKU.

2 Kulturmiljøtema i M-1941

Kulturmiljøtema behandles i kapittel 10 i Miljødirektoratets håndbok. Håndboken er primært laget som nettsversjon, og nettsiden gir mulighet for å åpne/lukke undertemaer og følge lenker der utfyllende informasjon er tilgjengelig. Nettsversjon og papirutgave/utskrift gir imidlertid noen ulike utslag i lesbarhet og brukervennlighet av håndboken.

M-1941 (i opprinnelig versjon) angir 6 steg som de sentrale elementene i en konsekvensutredning av kulturmiljø. Disse stegene er i den reviderte versjonen (01.09.23) dekket gjennom kapitlene 10.3-10.6. Disse stegene/kapitlene gir en overordnet og logisk inndeling av prosedyren for gjennomføring av en konsekvensutredning for kulturmiljø.

I kapittel 10.1 angis hvordan planen eller tiltaket som skal utredes skal redegjøres for og beskrives samt hvordan fagtema kulturmiljø forholder seg til andre miljøtema.

Kapittel 10.2 angir noen sentrale kilder til hvor kunnskap om kulturminner kan finnes/innhentes samt krav til kunnskapsgrunnlaget som er nødvendig for å sikre kvaliteten på utredningen.

Kapittel 10.3 (steg 1) angir hvordan utredningsområdet **avgrenses** og eventuelt deles opp i delområder/kulturmiljøer der dette er hensiktsmessig for å vurdere påvirkning og konsekvens. I denne fasen defineres også type kulturmiljø og skala for vurderingen som kan være både geografisk (flyhøyde) og tematisk (funksjonell sammenheng).

Kapittel 10.4 (steg 2) redegjør for **verdsetting** av kulturmiljøene ut fra deres egenskaper og hvordan de rangeres på en skala fra Ubetydelig til Svært stor verdi. Det er vanlig å organisere verdiene i tre hovedgrupper; Kunnskapsverdi, Opplevelsesverdi og Bruksverdi. Disse deles igjen opp i vurderingskategorier som knyttes til type kulturmiljø og hvilken betydning kulturmiljøet tillegges.

I kapittel 10.5 (steg 3) angis hvordan og i hvilken grad planen eller tiltaket kan **påvirke** kulturmiljøene som er beskrevet og verdivurdert. Vurderingen av påvirkning legger 0-alternativet (en situasjon hvor tiltaket ikke realiseres) til grunn og vurderer tiltakets påvirkning på en skala fra Forbedret til Sterkt forringet.

I kapittel 10.6 (stegene 4 og 5) angis hvordan **konsekvens** for hvert enkelt delområde/kulturmiljø fastsettes ved en sammenstilling av verdi og påvirkning. Eventuelt kan også en samlet konsekvens for kulturmiljø som deltema innenfor klima- og miljø angis.

I kapittel 10.7 (delvis steg 6) angis hvordan konsekvensutredningen skal presenteres og hvordan utredningen av kulturmiljø eventuelt forholder seg til andre miljøtema og andre beslutningsrelevante hensyn.

3 Vurdering/Kommentarer til M-1941

Kapitlet om Kulturmiljø utgjør til sammen 46 sider (i utskrift) i håndboken. Dette gjør M-1941 til et innholdsrikt dokument med det som oppfattes som en fyldig beskrivelse av hvert steg i en konsekvensutredning.

Nettversjon og papirutgave/utskrift gir noen ulike utslag i brukervennligheten av håndboken. M-1941 er primært nettbasert, og kommentarene er gitt med tanke på revisjon av nettversjonen der ikke annet er angitt.

Vurderingen og innspillene som er gitt i denne rapporten har forholdt seg til både nettversjon og papirutgave av kulturmiljøkapitlet i M-1941 ut fra en vurdering av at begge varianter ventelig vil bli brukt. Både opprinnelig og revidert versjon har blitt brukt i gjennomgangen siden deler av arbeidet ble gjort før revidert versjon forelå 01.09.23. Tidligere versjon har ligget til grunn både for høringsinnspill som ble gitt i april og egen testing av M-1941 på en case. Ved å gå gjennom begge versjoner har dette også gitt rom for å bygge videre på de mest hensiktsmessige formuleringene fra begge versjoner knyttet til målet om en så tydelig og brukervennlig håndbok som mulig i fortsettelsen.

Vurderinger og kommentarer er delt inn i to undertemaer:

- **Struktur og lesbarhet** – som blant annet dreier seg om metodisk stringens og brukervennlighet med hensyn til hvordan M-1941 fungerer som enhetlig verktøy for utredere. Noe av målet med håndboken, som også skal være sektornøytral for miljøfagene, er at metoden skal være såpass tydelig at utredninger framstår som noenlunde 'like' i struktur.
- **Innhold, ordlyd og tydelighet** i de ulike delkapitlene er i større grad innspill til teksten og handler mer om hvorvidt hvert underkapittel er tydelig beskrevet og om innholdet er tilstrekkelig forståelig. Underkapitlet er delt inn etter delkapitlene i håndboken. I tillegg er all tekst kommentert med innspill og forslag til endringer i eget vedlegg (Vedlegg 1).

3.1 Struktur og lesbarhet

- Nettsiden gir mulighet for å åpne/lukke undertemaer og følge lenker der utfyllende informasjon er tilgjengelig.
- Enkelte av stegene går langt i detaljeringsgrad, for eksempel gjelder dette beskrivelse av kulturmiljøtyper, noe som gjør at håndboken blir uhenksom lang og delvis mindre brukervennlig som veileder/metode. Omfattende beskrivelser av innhold gjør metoden utydelig, noe som er uheldig med tanke på målet om at metoden skal gi et enhetlig resultat uavhengig av utreder/leverandør.
- Mange nivåer og lenker gjør håndboken noe uoversiktlig med tanke på hvor man er i hierarkiet (se eksempler figur 1). Mange overskriftsnivåer og henvisninger/lenker på ulike nivåer vanskeliggjør lesbarheten.
- Det anbefales å velge én type markering av undernivå, dvs + eller løpende vertikal blå strek (link i nettversjonen).
- Layouten med mange avsnitt og mellomrom bidrar til å gjøre håndboken uoversiktlig.
- Det er en del gjentakelser i teksten og disse går delvis på tvers av stegene. Dette skaper noen uklare skiller mellom de ulike stegene og virker unødvendig belærende.
- De nedlastbare tabellene er lite utskriftsvennlige.
- Håndboken legger opp til en helhetlig vurdering med en mengde/type av forhold som skal vurderes og som i ulik grad kan være relevante for tema kulturmiljø (indirekte virkninger, kostnader, andre samfunns mål). Det bør gå tydelig fram at disse KUN er aktuelle når de er beslutningsrelevante, samt at det må gå tydelig fram hva som kan tillegges tiltakshaver og hva som er risikovurderinger/muligheter som ikke er en direkte følge av tiltaket. Et uklart grenseland her medfører delvis at håndboken blir utydelig og metodisk svak, og kan samtidig føre til dobbelttelling.

- En del formuleringer går i retning av forvaltning/beslutning framfor metode og synliggjøring av konsekvenser (Eks viktig å opprettholde, viktig å ta vare på). Disse bør strykes. Formuleringene er kommentert i vedlegget.
- En del av prosedyrene i de ulike stegene i metoden er framstilt som obligatoriske der det vil være mere naturlig å vurdere hensiktsmessigheten av disse og dermed at det er en valgmulighet. Dette gjelder for eksempel (inndeling i delområder, lage verdikart, vurdere alle verdikategorier). Dette kan eventuelt tydeliggjøres i en innledende tekst om at metoden er en meny og ikke en prosedyre der alle punkter skal følges slavisk.

Tiltak og kulturmiljøer

Hvilke typer tiltak og inngrep som blir planlagt kan virke inn på hvordan kulturmiljøer bør avgrenses.

Eksempler:

- En ny trasé for veg eller jernbane gjennom et åpent landskap kan gripe inn i de store landskapsstrekene og dermed endre hvordan landskapet oppfattes. Den kan også bryte vesentlige kulturhistoriske sammenhenger. Her er det viktig å vise sammenhenger mellom flere kulturmiljøer, og hvordan disse ligger i forhold til det planlagte samferdselsanlegget.
- Et vindkraftanlegg som er synlig over et stort område, kan endre forståelsen og opplevelsen av et landskap som har få tekniske inngrep fra før.
- Ta stilling til hvordan tiltaket forholder seg til bylandskapet. Tenkt på hvordan tiltaket påvirker den kulturhistoriske sammenhengen mellom kulturmiljøet og det omkringliggende bylandskapet, som for eksempel kan bestå av karakteristiske bystrukturer, grønstruktur, enkeltbygg, freda og verneverdige bygninger.
- Innenfor selve kulturmiljøet er det viktig å tenke på hvordan det nye tiltaket kan bygge videre på kulturmiljøverdiene i byrommene, hvordan skala, form, materialbruk, farge på nye tiltak forholder seg til det øvrige kulturmiljøet og bylandskapet.

Prosessen fram til å avgrense et kulturmiljø

Prosessen består av disse stegene:

1. Identifisere, beskrive og definere type kulturmiljø.
2. Velge og definere skala – geografisk, tematisk, andre?
3. Definere ett sett med kriterier for å avgrense. Det gjelder også hvilke kilder som kan benyttes for å bygge opp under den valgte avgrensingen
4. Hvordan visualisere og kartfeste avgrensningen for å utnytte den som forvaltningsverktøy i den videre konsekvensutredningen?

Definere type kulturmiljø

Type kulturmiljø har betydning for hvordan kulturmiljøer skal avgrenses. De vanligste typene kulturmiljøer, med eksempler, finner du i denne oversikten. Listen er ikke uttømmende:

- + Arkeologiske kulturmiljøer i utmark med automatiske freda kulturminner og yngre kulturminner
- + Kirker og kirkegårder

Byromsstruktur

Byromsstruktur, eller byromsnettverk, omfatter rommet mellom bygningene. Det utgjør både private og offentlige soner. Denne infrastrukturen består blant annet av gater, plasser, parker, blågrønne områder og fortauer.

Beskriv kulturhistorien og kulturmiljøer i by

Kunnskapsgrunnlaget etableres ved å beskrive og forstå hvordan natur- og kulturbetingede forutsetninger har formet dagens omgivelser i en by. På grunnlag av utredningsområdets karakter gjennomgås hovedtrekkene i historien med utgangspunkt i geografiske nivåer, tidsperioder og valg av tema. Den historiske gjennomgangen er et kunnskapsgrunnlag for å synliggjøre hvordan et bylandskap har utviklet seg fram til i dag, og hvilke historiske spor som gjør seg gjeldende i bybildet.

Bruk en tid-rom-matrise til å sortere, lagre og formidle informasjon om utredningsområdets historiske innhold og sammenhenger på ulike geografiske nivå. Se skjemaet nedenfor. De tre sentrale parametrene i matrisen er tema, tid og rom. Disse kan organiseres på forskjellig måte ut fra kunnskapsbehovet.

- **Tema** er for eksempel utviklingsmessige perioder, viktige fortellinger, næringsgrunnlag, prosesser og hendelser som har formet omgivelsene.
- **Tidsinndelingen** bør omfatte utviklingshistoriens hovedpunkter, milepæler og spesifikke inndelinger av stedets historiske utvikling i kronologisk rekkefølge. Langs matrisens horisontale akse beskrives utviklingen ut fra ulike **undersøkelsesnivå, rom eller flyhøyder**.

> [Kulturhistorisk stedsanalyse. En veileder i bruk av DIVE](#)

Riksantikvaren

En tid-rom-matrise brukes til å beskrive den historiske utviklingen i en by, som ofte er kompleks. Du kan bruke denne matrisen i arbeidet:

[↓ Tid-rom matrise: Beskrive historisk utvikling i en by](#)

Figur 1: Utsnitt fra M-1941 med ulike nivåer og lenker som gjør håndboken noe uoversiktlig og uryddig

3.2 Innhold, ordlyd og tydelighet i de ulike delkapitlene

10.1 Beskrive planforslaget/tiltaket

Dette kapitlet har kommet inn i den reviderte versjonen av M-1941 og er viktig med tanke på å redegjøre for typen tiltak og størrelsesorden for å treffe nødvendig utredningsnivå. Utredningsbehovet utløses av tiltaket/planen som skal utredes, og konsekvensvurderingen for kulturmiljøverdiene som berøres skal være beslutningsrelevant for å vurdere tiltaket.

En redegjørelse for hvilke alternativer (samt 0-alternativet) som utredes holdes kortfattet med formål å velge utredningsbehov og omfang. En ytterligere beskrivelse av utredningsalternativene bør gjøres i forbindelse med vurdering av påvirkning for best mulig lesbarhet.

10.2 Hente inn kunnskap

- Kapitlet kan fungere som en kortfattet metodehjelp, men kan kortes ned til en oversikt over kildene og at øvrig tekst plasseres i undernivå/lenker (se ellers kommentarer i vedlegg)

10.3 Del inn i delområder

- Kapitlet bør kortes ned og mer av teksten plasseres på undernivå (eks kap 10.3.4 og 10.3.5)
- Det er god intensjon med mulighet for både romlig og tematisk avgrensning av kulturmiljøer.
- Inndeling i delområder gjøres KUN der det er hensiktsmessig og ikke som et krav
- Bruken av skala (geografisk og/eller tematisk) er fornuftig både med hensyn til avgrensning og forståelse av kulturmiljøet som skal beskrives samt for forståelsen av hvilket nivå på skalaen et tiltak påvirker

10.4 Sette verdi

Verdisetting er i stor grad basert på tidligere og kjente metoder for verdisseting. Noen utfordringer/metodiske svakheter ved verdissetingen i konsekvensutredninger henger ved. Disse løses ikke nødvendigvis i denne revisjonen, men er fornuftige å huske på som del av vurderingene som gjøres i en konsekvensutredning.

- Skillet mellom Stor verdi og Svært stor verdi er ikke åpenbar. Dette får følger både for vurderingen av konsekvens og forvaltningsprioritet.
- Hvordan skille mellom verdinivåer: verdensarv - nasjonal verdi - regional verdi - lokal verdi
- Verdikart brukes kun der det er hensiktsmessig

10.5 Vurder påvirkning for hvert delområde.

Redegjørelsen for hvordan påvirkning skal vurderes framstår noe uryddig i gjeldende versjon. Forslag til endringer er gitt i teksten i vedlegg 1. Noen overordnede kommentarer til teksten følger her:

- Intensjonen med konsekvensutredninger er å avdekke eventuelle negative påvirkninger og konsekvenser på miljøtemaet som utredes. For kulturarv medfører metodikken at kun kulturmiljøer **Uten betydning** eller med **Noe verdi** kan oppnå **Forbedring** gjennom påvirkning av et tiltak og følgelig at muligheten for forbedringer for kulturmiljøer med Stor eller Svært stor verdi er fraværende. Er dette en ønsket konsekvens eller en metodisk svakhet?

- På samme måte er styrking av eksisterende verdier gjennom tilgjengeliggjøring, synliggjøring og bruk lite vektlagt som en mulig forbedring.
- Kan tabellen som viser påvirkning også inkludere en kategori for bruk/tilgjengelighet?
- Planen/tiltakets påvirkning: Kategorien Direkte inngrep/arealbeslag er lite tilpasset bygninger, som får påfallende mye oppmerksomhet i registrering- og verdirelaterte avsnitt. Verdi- og påvirkningsvurdering virker lite samordnet.
- Risiko og framtidig klimapåvirkning synes overfokusert på som påvirkning utover hva tiltaket og tiltakshaver kan stå til rette for eller avkrefes.
- Unødige og gjentakende beskrivelser av kulturmiljø og sammenhenger det skal vurderes i (eks kap 10.5.2)

10.6 Vurdere konsekvens (og 10.7 Presenter fagutredningen: Rangere og konkludere)

Konsekvensgrad og sammenstilling er i stor grad likt som i tidligere metoder/håndbøker. Noen kommentarer til vurdering:

- Hvordan tydeliggjøre vektning av ulike kulturmiljøer og nivåer opp mot hverandre? Eks på en skala der kulturmiljø er beskrevet på områdenivå og bygningsnivå og der tiltaket på virker disse nivåene i ulik grad. Kan vektning være et eget kapittel?
- Noe uklare skillelinjer mellom kapitlene 10.6.4 til 10.8 der samlede virkninger, indirekte virkninger, andre hensyn til dels blandes sammen.

4 Test av M-1941

NIKU har i løpet av våren-sommeren 2023 testet ut bruken av M-1941 i et oppdrag utført for en privat oppdragsgiver i forbindelse med detaljregulering av en sentral eiendom i Oslo sentrum. Bebyggelsen på eiendommen er fredet, noe som utløste krav om konsekvensutredning i forbindelse med regulering av eiendommen. Erfaringen med bruk av M-1941 som KU-metode har avdekket noen spørsmål og utfordringer med håndboken som vil være nyttig å ta hensyn til i forbindelse med pågående revisjon.

Avgrensning: I tillegg til å identifisere Type kulturmiljø (Bymiljø) fant vi det hensiktsmessig å vurdere kulturmiljøet som påvirkes av alternativene som utredes på en skala med tre nivåer (Flyhøyde); Byrom/Byplan - Kvartal - Bygninger/Hage. Denne inndelingen synliggjør verdien kulturmiljøet representerer eller inngår i på ulike romlige nivåer og hvordan foreslåtte tiltak i varierende grad griper inn i disse nivåene.

Hvert av nivåene (Byrommet/Byplanen, Kvartalet og Bygninger/Hage) er vurdert som kulturmiljøer der det fredede anlegget inngår. Samtlige av kulturmiljøene er vurdert å ha stor verdi, men alternativene som utredes påvirker i ulik grad og på ulik måte disse nivåene. Inndelingen bidro i dette tilfellet til å skille alternativene fra hverandre samt hvorvidt alternativene griper inn i byromsnivå, kvartalsnivå eller bygningsnivå.

Metodikken legger opp til å bruke nivåer (som vi gjør her), men håndboken blir omfattende og bruker mye tid på å beskrive typer kulturmiljøer og et mulig innhold i disse framfor metode. Håndboken skal først og fremst forklare hvordan, men ikke hva man KAN gjøre.

Verdisetting: Forskjellen på og anvendelsen av *stor verdi* og *svært stor verdi* blir noe uklare når vi har med et fredet anlegg å gjøre og om vurderingen av verdi gir noen forvaltningsmessig konsekvens. Gjennom et fredningsvedtak (eller en forskriftsfredning) blir et anlegg/en bygning gitt nasjonal betydning med en forvaltningsmessig konsekvens. Dette er ikke nødvendigvis en verdivurdering eller sårbarhetsvurdering som sier noe om muligheten for endring/tiltak på det fredede anlegget. Tilsier svært stor verdi en strengere forvaltningsstatus enn stor verdi, og motsatt, vil stor verdi medføre at verdien vurderes som 'begrenset' i forhold til å være svært stor? Forbeholdes svært stor verdi verdensarv eller andre særskilte objekter?

Figur 2: Karl Johans gate 14, Urnes stavkirke og Rjukan. Fredet og/eller verdensarv? Stor eller svært stor verdi? (Kilde: miljøstatus.no)

I konsekvensutredningssammenheng har verdsettingsnivå også betydning for hvordan påvirkningsgrad gir utslag i konsekvensviften. Muligheten for *sterk forringelse* oppstår primært i tilfeller der kulturmiljøer som er vurdert er gitt svært stor verdi. I motsatt ende av skalaen gis det rom for at lav verdi utløser et potensial for at tiltak kan ha positiv konsekvens som det i liten grad er rom for dersom et objekt allerede har stor eller svært stor verdi. Disse utslagene kan i uheldige tilfeller tenkes å påvirke verdivurderingene som blir gjort i konsekvensutredningen samt redusere muligheten for at kulturmiljøer med stor verdi utnyttes som en ressurs.

Påvirkning: Beskrivelsen av typer påvirkning er omfattende og delvis overlappende (se også kommentarer i vedlegg 1). Dette gir som utslag en metodisk utydighet som krever at utreder holder disse ulike påvirkningstypene fra hverandre og utviser stor forståelse for hvilke påvirkninger av tiltaket eller planen som er beslutningsrelevante. Helhetlig miljøtenkning er fornuftig (og vesentlig), men det er viktig å skille mellom hva som kan tilskrives tiltaket og hva som er ytre forhold.

Påvirkningstabellen synes lite tilpasset bygningsnivå med tanke på hvordan arealbeslag og direkte inngrep vurderes å påvirke kulturmiljøet og samsvarer ikke helt med vektleggingen av bygninger/bebyggelse i registrerings- og verdirelaterte avsnitt.

Påvirkningstabellen underbygger den metodiske utfordringen nevnt i forbindelse med verdisetting som i stor grad gir som utslag at tiltak på fredet eiendom kun kan medføre *forringelse* som konsekvens? Er forbedring kun mulig for kulturmiljøer med liten/ubetydelig verdi? I dette tilfellet inngår restaurering og rekonstruksjon som potensielt vil kunne styrke opplevelsesverdier i ulik grad i alternativene som utredes. Slike vesentlige 'positive' virkninger er ikke mulige å få frem med dagens metodikk. Kan flere/andre kategorier påvirkning som tilgodeser tiltak med positiv påvirkning tenkes innført? Bruk, tilgjengelighet og synlighet dekkes i liten grad av påvirkningstabellen.

Det er noe utydlig hvorvidt kategorien tiltakets utforming skiller mellom hvordan tiltaket forholder seg til kulturmiljøet det griper inn i eller om det også vurderes som et kvalitativt høyverdig tiltak i seg selv. Et fredet anlegg vil i stor grad berøres negativt ved nye inngrep ut fra metodikken, men inngrepene kan gjøres på ulike måter uten at det nødvendigvis er tiltak som i minst mulig grad griper inn i eksisterende kulturmiljø som framstår som det mest vellykkede.

Konsekvens: Som følge av at metodikken forbeholder positive konsekvensgrader kun til områder med lav verdi utløses med et fredet anlegg, som i dette tilfellet, at det kun er graden av negativ konsekvens som vurderes. Dette kan oppfattes som et uheldig utslag ved at alternativer som i minst grad påvirker det fredede anlegget direkte kommer bedre ut enn et mer omfattende inngrep uavhengig av kvaliteten på tiltaket og hvordan det forholder seg aktivt til et fredet anlegg. Dette peker tilbake på kommentarene over om hvordan påvirkning vurderes. Utover konsekvensviften og den skjematisk framstilte sammenstillingen av verdi og påvirkning bør det vektlegges at beskrivelse av vurderingen tillegges vekt.

Indirekte og samlede virkninger bør vurderes nøye i hvert tilfelle hvorvidt disse hensynene er beslutningsrelevante både for å unngå dobbelttelling og for å skille mellom hva som er utløst av tiltaket og det som er ytre konsekvenser som oppstår uavhengig av tiltaket. Eksempelvis vil lokale klimaendringer som en mulig indirekte konsekvens under tema kulturmiljø forutsette:

1) en separat vurdering av prognoser satt opp mot konsekvenser for kulturmiljøet eller det enkelte kulturminnet. Her må man i så fall også vurdere kulturmiljøets og de enkelte kulturminnenes sårbarhet mot for eksempel 20 % mer nedbør på årsbasis.

2) tiltakets påvirkning på eller rolle i den risikovurderingen.

3) en vektning av disse (usikre) vurderingene mot andre mer konvensjonelle konsekvenser tiltaket har for kulturmiljø.

Dersom slike indirekte påvirkninger ikke er beslutningsrelevante for tiltaket bør de ikke blandes inn i konsekvensutredningen for kulturmiljø.

5 Samordning av metoder for konsekvensutredning av ikke-prissatte miljøtema

Asplan Viak utførte i 2021 på oppdrag fra Statens vegvesen en analyse av Miljødirektoratets veileder M-1941 (nå kalt håndbok) og Vegvesenets håndbok 140/V712 for konsekvensanalyse med tanke på å kartlegge ulikheter mellom metodene og muligheten for samordning/harmonisering. De to veilederne ble gjennomgått med sikte på først å identifisere likheter og ulikheter på alle trinn i analysen og dernest vurdere muligheter og behov for gjensidig tilpasning mellom de to veilederne.

Asplan Viak påpeker som en vesentlig ulikhet at V712 er en veileder for samlet samfunnsøkonomisk analyse, mens M-1941 er begrenset til miljøtemaene som hovedsakelig representerer ikke-prissatte konsekvenser. Miljøtemaene hevdes å ikke være entydig avgrenset fra hverandre i M-1941, og dette medfører en risiko for dobbelttelling samt at det ikke er åpenbart hvordan resultatene kan utnyttes i samfunnsøkonomiske analyser.

Etter høring og revisjon av M-1941 vurderer NIKU det dithen at avgrensning av utredningstemaene (spesielt mellom landskap og kulturmiljø) fortsatt bør tydeliggjøres. Avgrensningen av kulturmiljø som tema handler som nevnt innledningsvis også om vurderingene av hva som i dagens utgave av veilederen trekkes inn som indirekte virkninger, andre forhold, samlede virkninger, andre hensyn mm. (kap. 10.6.5-10-8) der det er viktig å være tydelig på hva som er beslutningsrelevant for vurderingen av konsekvenser for kulturmiljø.

For tema kulturmiljø vurderes følgende funn i Asplan Viaks analyse som viktige å følge opp i den pågående revisjonen av M-1941:

- Harmonisering med kulturminneforvaltningens føringer
- Forholdet/avgrensningen mellom landskap og kulturmiljø
- Forholdet mellom natur og kultur som trekkes sterkere inn i verdisetningen i M-1941

Av generelle vurderinger som er gjort i analysen av de to veilederne vil også følgende være viktig å være klar over når det gjelder metode/bruk/formål:

- Forholdet til overordnede føringer som Europarådets landskapskonvensjon (2000), Lov om kulturminner, Burra-charteret (1999), Faro-konvensjonen (2005), ICOMOS' veileder for konsekvensutredning av verdensarv – KUVA (2011).

6 Innspill fra høringen med relevans for kulturmiljø-temaet

I høringen av M-1941 som ble gjennomført i februar-april 2023 var ikke kulturmiljøtema gjenstand for høringen. Enkelte av kommentarene som kom inn har imidlertid relevans for kulturmiljøtemaet på generelt og metodisk grunnlag samt at noen kommentarer også henvendte seg direkte til kulturmiljøtema. Kommentarene som anses mest relevante er kun vist til punktvis her. For en mer inngående lesing av kommentarene vises til Miljødirektoratets nettsider¹ der alle høringsinnspill er tilgjengelig.

Kommentarer fra høringen av M-1941 (frist 10.04.23) med relevans for kulturmiljøtema:

- Bør tidspunkt/Årstid for gjennomføring av KU angis i veileder (for eksempel mht Naturmangfold)? Jf høringsuttalelse fra fagmiljøer (Sabima mfl).
- Er medvirkning/krav til medvirkning godt nok ivaretatt i M-1941?
- Er forbedring kun mulig for kulturminner med liten/ubetydelig verdi?
- Krav til fagkompetanse (kap 2.1.1); Hvordan/hvem vurdere tilstrekkelig fagkompetanse?
- Vurdering av 'samlet belastning' og geografisk nedslagsfelt for en slik vurdering.
- Bruken av føre-var-prinsippet.
- Alder/foreldelse av kunnskap – krav til omdrev og kartlegging
- Forholdet kulturmiljø-landskap (skilles fra hverandre gjennom skala?) jv høringsuttalelse fra Norconsult
- Urbane verdier verdsettes lavt fordi de er hverdagslandskap/hverdagsnatur

¹ [Revisjon av Håndbok M-1941 Konsekvensutredninger for klima og miljø - Miljødirektoratet \(miljodirektoratet.no\)](https://miljodirektoratet.no)

7 Oppsummering/Forslag til forbedringspunkter

Som et resultat av en grundig lesing av kapitlet som omhandler kulturmiljø i den opprinnelige og reviderte versjonen av M-1941, testing av håndboken som arbeidsverktøy samt to samarbeidsmøter med Riksantikvaren utgjør denne rapporten (med vedlegg) et kunnskapsgrunnlag og innspill til det videre arbeidet med å gjøre M-1941 til et velfungerende og brukervennlig utredningsverktøy.

Hva som fungerer bra og mindre bra er hovedsakelig beskrevet underveis i rapporten og som kommentarer til teksten i vedlegget, men noen overordnede punkter og tilnærminger synes vesentlig å ha med seg i den videre (og dynamiske) revisjonen av M-1941:

- Fokus på at håndboken skal være en metode framfor en omfattende beskrivelse av innhold. Kapittel 10.3-10.6 (stegene 1-5) er de primære bestanddelene i metoden og bør framgå som en tydelig oppskrift for gjennomføringen av en konsekvensutredning
- Begrense detaljerte beskrivelser av for eksempel Type kulturmiljø, Kriterier for å avgrense kulturmiljøer mfl for å rendyrke/forenkle håndboken som metode og veileder
- Tydeliggjøre nettidens nivåer og hvor man er i håndbokens innhold/hierarki
- Unngå forvaltningsspråk i håndboken (eks: viktig å ta vare på)

8 Vedlegg: Kommentert tekstversjon av M-1941

Kulturmiljø i konsekvensutredninger

Innhold

Kulturmiljø i konsekvensutredninger	1
1.1 Fagkompetanse og avgrensning av fagområdet	5
1.1.1 Nullalternativet	5
1.1.2 Vurdere alternativer	5
1.1.3 Avgrensning av fagområdet	5
1.2 Hente inn ny kunnskap	8
1.2.1 Eksisterende kunnskap	8
Askeladden	8
SEFRAK - Sekretariatet for registrering av faste kulturminner.....	8
Regionale myndigheter	8
Lokale myndigheter	9
Lokale lag og foreninger	9
Tidligere rapporter og utredninger	9
1.2.2 Vurder usikkerhet ved kunnskapsgrunnlaget.....	10
1.2.3 Kartlegging og befarings	10
1.3 Dele inn i delområder	11
1.3.1 Kulturmiljøer.....	11
1.3.2 Tiltak og kulturmiljøer	12
1.3.3 Prosessen fram til å avgrense et kulturmiljø.....	12
1.3.4 Definere type kulturmiljø	12
Arkeologiske kulturmiljøer i utmark med automatiske freda kulturminner og yngre kulturminner	12
Kirker og kirkegårder	13
Gårdsmiljøer og andre kulturmiljøer knyttet til landbruk	13
Kulturminner og kulturmiljøer knyttet til samferdsel	13
Nærings- og industriminne og kulturmiljøer	13
Maritime kulturmiljøer	14
Forsvars- og krigsminner	14
Kulturminner eller kulturmiljø knyttet til samfunnsfunksjoner	14
Samiske kulturminner eller kulturmiljøer	14
Steder det er knyttet tro eller tradisjon til	15
Kulturmiljøer i byer og tettsteder	15

Bomiljøer	15
Grønnstrukturer og friluftsområder	15
1.3.5 Skala.....	16
1.3.6 Geografisk skala i byer og tettsteder	16
Landskapsnivå	16
Kulturmiljønivå	17
Bygnings- eller objektnivå	17
Elementnivå.....	17
1.3.7 Kriterier for å avgrense kulturmiljøer.....	17
1.3.8 Beskriv kulturmiljøene som er avgrenset.....	19
De eldste sporene fra menneskers bruk	20
Menneskeskapt strukturer og linjeelementer.....	20
Bebyggelsesstruktur	20
Byromsstruktur.....	20
1.3.9 Beskriv kulturhistorien og kulturmiljøer i by.....	20
1.3.10 Visualisere, avgrense og kartfeste.....	21
Sjekkliste for å avgrense kulturmiljøer	21
1.4 Sette verdi i hvert delområde	22
1.4.1 Hvordan sette verdi?	22
Kunnskapsverdier	22
Opplevelsesverdier.....	22
Bruksverdier	23
1.4.2 Vurderingskategorier.....	23
Kilde til historien.....	23
Tro og tradisjon	24
Etniske grupper	24
Sosiale grupper og sammenhenger	24
Faser og virksomheter	24
Byggeskikk, arkitektur og kunst.....	25
Kulturhistorisk sammenheng og sammenhengen natur/kultur.....	25
Bruk og muligheter for bruk	26
Hvilke verdier er særlig viktige for overordna plan?.....	26
1.4.3 Hvordan rangere verdi?.....	27
Eksempler på egenskaper som kan tas med i en verdivurdering.....	28
Alder, tidsdybde og kontinuitet.....	28
Autentisitet og opprinnelighet	28

Mangfold og variasjon	28
Sammenheng og helhet	28
Dynamikk og endring.....	28
Lesbarhet og tydelighet.....	28
Tabell: Verdisetting av kulturminner og kulturlandskap	29
1.4.4 Verdivurderinger i lovverk og offentlige vedtak	29
Verdensarv	29
Freda kulturminner.....	30
Listeførte og andre verdifulle kirker.....	30
Registre over områder av nasjonal interesse.....	30
Verneplaner.....	30
SEFRAK-registeret.....	31
1.5 Vurdere påvirkning for hvert delområde	32
1.5.1 Vurdere påvirkning på kulturmiljø	32
1.5.2 Virkninger av tiltak og arealinngrep	33
Direkte inngrep eller arealbeslag	34
Nærvirkninger – fysiske og visuelle	34
Visuell fjernvirkning.....	34
Tiltakets utforming	35
Momenter ved vurdering	35
Sjekkliste for vurderingen:.....	36
Konklusjon	36
1.5.3 Sentrale typer påvirkning for kulturmiljø	36
Påvirker tiltaket kulturmiljøets synlighet og sammenheng med omgivelsene?	36
Kulturhistoriske sammenhenger	36
Kulturmiljøer og landskapsrom	37
Landskapsrom i by.....	37
Hvordan endres kulturmiljøets omgivelser?	37
Kulturminnelovens bestemmelser om utilbørlig skjemming	38
1.5.4 Hvordan vurdere grad av påvirkning?	38
Tabell: Påvirkning - Kulturminner og kulturmiljø	39
1.5.5 Supplerende vurderinger	39
Virkningens varighet.....	39
Indirekte virkninger	39
1.6 Konsekvens.....	41
1.6.1 Sett konsekvensgrad for hvert delområde.....	41

1.6.2 Sammenstille konsekvenser for kulturmiljø.....	43
1.6.3 Vurdere samlede virkninger	44
1.6.4 Virkninger som følge av klimaendringer	44
Støttespørsmål for å vurdere forventede endringer.....	45
Ekstrem flo, flom og skred.....	45
Økt fuktighet med økt nedbør.....	45
Stigende havnivå, stormflo og kysterosjon	45
1.6.5 Fastsette samlet konsekvensgrad for kulturmiljø	46
1.6.6 Andre hensyn som er relevante for beslutningstaker	46
Fylkeskommunale og kommunale miljømål.....	46
Nasjonale miljømål.....	47
Miljøverdier av nasjonal eller vesentlig regional verdi	47
Sammenstille konsekvensene for alle klima- og miljøtema	49
Hva er de viktigste miljøkonsekvensene av planen eller tiltaket?	49
Slik framstiller du samlet konsekvens for klima og miljø	49
Supplerende vurderinger til sammenstillingen av miljøkonsekvenser	49
Vekting av tema.....	49
Andre avveininger	50
Vurdere konsekvenser for vannmiljø etter vannforskriften	50
Er det vesentlige forskjeller mellom alternativene som er utredet?	50
+ Visualisere konflikter i konfliktkart.....	50
+ Rangere alternativer.....	51
Øvrige beslutningsrelevante vurderinger.....	51
Sammenstille klima- og miljøtema med andre tema	51
Hvilke tema skal vurderes i en konsekvensutredning?	51
Prissatte og ikke-prissatte virkninger	52
1.7 Presentere og rangere alternativ	53

1.1 Fagkompetanse og avgrensning av fagområdet

Når vi planlegger og utreder, vurderer vi hvilke konsekvenser planen eller tiltaket kan få for miljøet.

Mennesket har satt spor i landskapet, og gitt et mangfold av ulike typer kulturmiljøer og kulturminner. De hjelper oss å forstå hvordan generasjoner før oss har brukt og formet naturen. Vi må derfor finne gode miljøløsninger når vi planlegger ny bruk av arealer. Til det trenger vi kunnskap om hvilke kulturmiljøverdier som finnes i utredningsområdet. Vi må også vurdere hvordan et planlagt arealinngrep påvirker kulturmiljøene.

Her finner du veiledning og metode for å vurdere konsekvenser av planen eller tiltaket for kulturmiljøet.

10.1 Beskriv planforslaget / tiltaket

1.1.2 alternativer som skal utredes

1.1.1 Nullalternativet

1.1.2 Vurdere alternativer

1.1.3 Avgrensning av fagområdet

Kulturminner er alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø. Dette inkluderer lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.

Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som del av vår kulturarv og identitet, og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning.

Det er et nasjonalt ansvar å ivareta disse ressurser som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for nålevende og framtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet.

Fagområdet kulturmiljø grenser mot landskap og friluftsliv, men er også koblet mot fagområdet virkninger. Det forklares med at klimaendringer påvirker miljøverdiene. Kulturmiljøer omfattes av begrepet miljøverdier.

Alle kulturminner er plassert i et landskap. Det samme gjelder for kulturmiljø. Kulturmiljø skiller seg fra landskap for eksempel gjennom skala. Et kulturmiljø er som regel mindre i utstrekning enn et landskap.

Kommentert [SB1]: Dette kapitlet ligger inne i gjeldende versjon og bør være med

Det er vanlig å identifisere og avgrense kulturmiljøer innenfor planområdet og influensområdet som ledd i en konsekvensutredning. Kulturmiljøene som blir avgrensa, bør ha vesentlige kulturminneverdier som kan være sårbare for planen eller tiltaket.

Kulturminneforvaltningen i Norge er opptatt av enkeltkulturminner, men også av sammenhenger og større helheter. De fleste kulturminner er knyttet sammen med andre kulturminner og med landskapet. Ofte er kulturminnene bevisst plassert i landskapet ved bestemte ressurser som vann eller dyrkbar jord. De kan også være plassert ved viktige landskapstrekk som høyder og utsiktspunkter.

Kulturmiljøet tilfører ofte friluftslivsopplevelser en ekstra dimensjon.

Kommentert [SB2]: Vurder om dette kan slettes

+ Metode: Fastsette samlet konsekvens for kulturmiljø

De seks stegene utgjør de sentrale elementene i metoden for å vurdere miljøkonsekvenser for kulturmiljø. Stegene brukes på denne måten:

Gjennomfør steg 1 til 5 for kulturmiljø. Metoden i disse stegene er lik for miljøtemaene naturmangfold, friluftsliv, landskap og kulturmiljø.

- Steg 1: Del inn utredningsområdet i delområder. Når du gjør dette, må du samtidig være kjent med verdikriteriene i steg 2.

For hvert enkelt delområde gjennomfører du steg 2 til 4:

- Steg 2: Sett verdi for hvert delområde ved hjelp av verditabellene i steg 2.
- Steg 3: Vurder hvordan planen eller tiltaket påvirker kulturminnene i hvert enkelt delområde eller kulturmiljø.
- Steg 4: Bruk konsekvensvifta til å fastslå konsekvensen for kulturminnene i hvert delområde eller kulturmiljø.

I de forberedende arbeidene med konsekvensutredningen, vil det være pekt på ulike alternativer for planen eller tiltaket, hvis det er lagt fram. De ulike alternativene vil berøre ulike delområder.

- Steg 5: Når konsekvensgraden er fastsatt for alle delområdene, skal den samlede konsekvensen for kulturmiljø vurderes for planen eller tiltaket, eller for hvert alternativ (hvis planen eller tiltaket har flere alternativer).

Når steg 1 til 5 er gjort for kulturmiljø, naturmangfold, friluftsliv og landskap, og du har utredet de tre temaene vannmiljø, forurensning og klimagassutslipp, kan du gå videre til steg 6. Steg 6 gjøres for alle klima- og miljøtema samlet. Veiledere for de tre siste temaene er del av denne digitale veilederen.

- Steg 6: Sammenstill og avvei konsekvensene og vurderingene for alle klima- og miljøtemaene.

Dersom du ikke er kjent med metoden beskrevet i steg 1 til 5 over, anbefaler vi at du går igjennom vår generelle metodebeskrivelse for temaene naturmangfold, friluftsliv, landskap og kulturmiljø.

1. Inndeling i delområder
2. Sette verdi i hvert delområde
3. Vurdere påvirkning for hvert delområde
4. Vurdere konsekvens for hvert delområde
5. Vurdere konsekvenser for kulturmiljø
6. Sammenstille konsekvensene for alle klima- og miljøtema

Kommentert [HI3]: Vet ikke om dette skal inn her, inn et annet sted, eller slettes?

Kommentert [SB4R3]: Jeg synes disse bør stå. De gir en metodisk styrke og en tydelig ramme for hva som skal utføres. Savnet disse i den reviderte versjonen

1.2 Hente inn ~~ny~~ kunnskap

1.2.1 Eksisterende kunnskap

De viktigste kildene til kunnskap om kulturminner og kulturmiljøer er de to nasjonale registrene SEFRAK og Askeladden.

Askeladden

Askeladden er riksantikvarens offisielle database over kulturminner og kulturmiljøer i Norge som har en form for vern. Denne databasen er passordbeskyttet, men konsulenter og kommunalt ansatte kan søke Riksantikvaren om tilgang.

Data fra Askeladden er også tilgjengelig fra WMS-tjeneste fra GeoNorge.

Askeladden omfatter:

- Automatisk freda og vedtaksfreda kulturminner og kulturmiljøer
- KULA-registeret: et register over landskap av nasjonal kulturhistorisk interesse i alle fylker
- NB!-registeret: et register over byer og tettsteder i Norge som viser kulturmiljøer i by av nasjonal interesse
- Listeførte kirker
- Kulturminner som er verna av kommunen gjennom plan- og bygningsloven. For eksempel bygninger regulert til spesialområde bevaring, som har fått hensynssone vern, eller som er satt på kommunale lister

SEFRAK - Sekretariatet for registrering av faste kulturminner

[SEFRAK](#) er et register som omfatter alle bygninger eldre enn 1900. Her finnes viktig informasjon om kulturminner. Ikke alle bygningene som er registrert i SEFRAK har en kulturminneverdi. Dette må vurderes som en del av konsekvensutredningen. Merk: SEFRAK blir ikke oppdatert, men det er krav om at data er oppdaterte i en konsekvensutredning.

SEFRAK fins også som et eget lag i Askeladden, med lenke til BRA-arkiv for de bygningene der registreringsskjema er skannet inn der.

Du finner en oversikt over verktøy fra Riksantikvaren på denne nettsiden: [_____](#)

[Riksantikvarens databaser](#)

Det er også en rekke andre kilder som kan være nyttige å bruke for å sikre et godt kunnskapsgrunnlag.

Regionale myndigheter

Regionale myndigheter, det vil når det gjelder kulturmiljø si fylkeskommunen og Sametinget, kan ha relevant kunnskap om kulturmiljø som ikke er tilgjengelig i offentlige databaser.

Eksempler:

- Pågående vernearbeid
- Dekningsgrad for kartlegging eller registrering
- Registrerte kulturminner som ennå ikke er lagt inn i Askeladden
- Funn av automatisk fredete kulturminner
- Kulturminner som er for sårbare til å legges i Askeladden

Regionale myndigheter kan også bistå med:

- Kvaliteten på data
- Råd om regionale eller lokale ressurspersoner som kan være relevante kilder

Lokale myndigheter

Lokale myndigheter har ofte egne databaser med stedfestet informasjon, så utredere kan kontakte kommunene om dette.

Data knyttet til kommunens arealplaner kan være viktige kilder. Kommunene kan også ha spesifikke planer for ulike miljøtema, som kommunedelplaner for kulturminner.

Kommunene kan også ha kommunale rapporter og registreringer, for eksempel av lokale kulturminner eller kulturmiljø.

Lokale lag og foreninger

Lokale lag og foreninger kan ha viktig erfaringsbasert kunnskap om lokale og regionale forhold, og kan ofte sitte på opplysninger som ikke er fanget opp gjennom data registrert i nasjonale databaser.

For kulturminner og kulturmiljø kan lokalhistorisk litteratur gi verdifull informasjon, som for eksempel bygdebøker og årbøker fra historielag og lokale museer. Lokale museer kan også ha gamle kart og flyfoto med relevant informasjon.

Tidligere rapporter og utredninger

Det er ofte relevant informasjon å hente i rapporter og planer fra tidligere konsekvensutredninger, overordnede planer eller andre typer stedsanalyser.

Eksempler på denne typen kunnskapskilder er:

- Publiserte landsverneplaner for ulike typer kulturminner
- Rapporter om samiske kulturminner og kulturmiljø fra Sametinget
- Rapporter fra verneplan for vassdrag
- Rapporter fra samla plan for vassdrag
- Historiske kart, jordskifteprotokoller, opplysninger om matrikkel fra Riksarkivet og Statsarkivene

1.2.2 Vurder usikkerhet ved kunnskapsgrunnlaget

- Beskriv de viktigste kildene til usikkerhet og gjør rede for om det er usikkerhet ved kunnskapsgrunnlaget.
- Undersøkelser er forbundet med en viss usikkerhet. Det gjelder både usikkerhet i tidligere innsamlet data, og i ny feltbefaring/kartlegging, og ved mangel på kunnskap.
- Vurder også om det er behov for mer kunnskap, og anbefal eventuelt ytterligere undersøkelser. Kravet om å beskrive usikkerhet går fram av KU-forskriften § 22. De viktigste kildene til usikkerhet skal oppsummeres i presentasjonen av fagutredningen.

1.2.3 Kartlegging og befarings

Å innhente ny kunnskap er nødvendig der kunnskapsgrunnlaget er dårlig, eller der det er viktig å få avklart mest mulig om konsekvensene av ~~et tiltaken utbygging~~ for kulturminnene. Det er også viktig for å avgrense kulturmiljø og sette verdi på kulturmiljøene.

Det bør legges størst vekt på befarings av kulturminner og kulturmiljøer som ligger i eller nær utbyggingsområder. Eventuelle nye undersøkelser bør ikke legges opp for omfattende, men skreddersys til de forholdene det trengs ytterligere kunnskap om.

Det er viktig at det foreligger nok kunnskap til å vurdere konsekvensene av arealbruken for kulturminner og kulturmiljøer. Til dette trengs det oppdatert kunnskap. Kulturminner og kulturmiljøer som blir direkte eller indirekte berørt av planlagte arealbruksendringer eller tiltak må befares, og fotografier må inngå i statusbeskrivelsen.

Høringen av planprogrammet kan resultere i at kommunen blir oppmerksom på for eksempel private registreringer en ikke kjente til, eller at en får en bredere kunnskap om et kulturminne eller kulturmiljø enn det som var kjent på forhånd. Da er det viktig å supplere kunnskapsgrunnlaget fra planprogrammet med mer detaljerte undersøkelser i de områdene som ~~foreslås til utbygging berøres av tiltaket som foreslås.~~

[Metode Steg 1-5 inn her?](#)

Kommentert [SB5]: Eller skreddersys de forholdene som er beslutningsrelevante? Ikke 'kun' kulturminnekunnskap for kunnskapens skyld

1.3 Dele inn i delområder

Utredningsområdet kan deles opp for å analysere hvor dan planen eller tiltaket får størst ulik grad får konsekvenser for kulturmiljøene som berøres.

Start med et kart der utredningsområdet for kulturmiljøer er tegnet inn. Med utredningsområdet mener vi planområdet og influensområdet. Delområdene innenfor utredningsområdet for dette temaet, kalles kulturmiljøer. Sett deg inn i neste steg i metoden, om å sette verdi, før du starter på dette steget i veilederen. Det er spesielt relevant hvis du skal slå sammen delområder.

1.3.1 Kulturmiljøer

Å avgrense kulturmiljøer er en metode for å vise hvilke områder og kulturhistoriske sammenhenger som er så viktige at en enten bør unngå inngrep, eller la verdiene i miljøet være styrende for utformingen av prosjektet. Kulturmiljøene som du identifiserer og avgrenser, bør inneholde kulturminneverdier som kan være sårbare for tiltaket eller planen.

Når utreder vurderer behovet for å identifisere og avgrense kulturmiljøer, tar du utgangspunkt i de kulturhistoriske verdiene i området, tiltakets art og hvordan det vil virke inn på miljøet. Det innebærer også at tidligere avgrensede verneverdige områder i noen tilfeller kan få en endret avgrensning i denne sammenhengen.

Avgrensningen av et kulturmiljø bør omfatte de viktige kulturhistoriske sammenhengene og helhetene som miljøet inneholder. Utreder kan bruke kulturmiljø som en analyseenhet, der kulturminner som har en innbyrdes kulturhistorisk sammenheng defineres som kulturmiljøer. Der kulturminner utgjør deler av en større sammenheng, er det viktig å sikre denne sammenhengene. Enkeltvis kan de vurderes å ha lav kulturhistorisk verdi, men samlet sett, som kulturmiljø, ha høy kulturhistorisk verdi.

Kulturminner og kulturmiljøer har tilknytning til landskapet gjennom sammenhenger som speiler ressursutnytting, viktige landskapstrekk eller andre stedlige sammenhenger. De fleste kulturminner er knyttet til andre kulturminner og inngår i et kulturmiljø og landskap. Ofte er kulturminner bevisst plassert i landskapet, enten nær bestemte ressurser, for eksempel dyrkbar jord eller vann, eller i forhold til viktige landskapstrekk som høyder og utsiktspunkter.

Utgangspunktet for å identifisere og avgrense et kulturmiljø er å definere den kulturhistoriske sammenheng som gjør at et kulturmiljø oppfattes som en enhet eller helhet. Der kulturminner utgjør deler av en større sammenheng, er det viktig å sikresynliggjøre denne sammenhengene. Enkeltvis kan de vurderes å ha lav kulturhistorisk verdi, men samlet sett, som kulturmiljø, ha høy kulturhistorisk verdi. Utstrekningen av kulturmiljøet avhenger av når denne sammenheng brytes eller går over i noe annet. Eksempel: Et jordbruksområde omfatter gjerne bebyggelse, dyrka mark, utmark og infrastruktur som samlet gjør dette til et kulturmiljø. I urban sammenheng kan dette dreie seg om et byområde eller en hel bykjerne.

Kommentert [SB6]: Kan sløyfes? Eventuelt si noe innledningsvis om betydningen av å sette seg inn i de ulike stegene ved oppstart.

Kommentert [SB7]: Gjentakelse. Kan sløyfes

Kommentert [SB8]: Sløyfes?

1.3.2 Tiltak og kulturmiljøer

Hvilke typer tiltak og inngrep som blir planlagt kan virke inn på hvordan kulturmiljøer bør avgrensnes.

Eksempler:

- En ny trasé for veg eller jernbane gjennom et åpent landskap kan gripe inn i de store landskapstrekkene og dermed endre hvordan landskapet oppfattes. Den kan også bryte vesentlige kulturhistoriske sammenhenger. Her er det viktig å vise sammenhenger mellom flere kulturmiljøer, og hvordan disse ligger i forhold til det planlagte samferdselsanlegget.
- Et vindkraftanlegg som er synlig over et stort område, kan endre forståelsen og opplevelsen av et landskap som har få tekniske inngrep fra før.
- Ta stilling til hvordan tiltaket forholder seg til bylandskapet. Tenkt på hvordan tiltaket påvirker den kulturhistoriske sammenhengen mellom kulturmiljøet og det omkringliggende bylandskapet, som for eksempel kan bestå av karakteristiske bystrukturer, grønnstruktur, enkeltbygg, freda og verneverdige bygninger.
- Innenfor selve kulturmiljøet er det viktig å tenke på hvordan det nye tiltaket kan bygge videre på kulturmiljøverdiene i byrommene, hvordan skala, form, materialbruk, farge på nye tiltak forholder seg til det øvrige kulturmiljøet og bylandskapet.

1.3.3 Prosessen fram til å avgrense et kulturmiljø

Prosessen består av disse stegene:

1. Identifisere, beskrive og definere type kulturmiljø.
2. Velge og definere skala – geografisk, tematisk, andre?
3. Definere ett sett med kriterier for å avgrense. Det gjelder også hvilke kilder som kan benyttes for å bygge opp under den valgte avgrensingen
4. Hvordan visualisere og kartfeste avgrensningen for å utnytte den som forvaltningsverktøy i den videre konsekvensutredningen?

1.3.4 Definere type kulturmiljø

Type kulturmiljø har betydning for hvordan kulturmiljøer skal avgrensnes. De vanligste typene kulturmiljøer, med eksempler, finner du i denne oversikten. Listen er ikke uttømmende:

Arkeologiske kulturmiljøer i utmark med automatiske freda kulturminner og yngre kulturminner

- Bosetningsspor
- Gravminner
- Kullgroper
- Jernvinneanlegg
- Fangstanlegg
- Bergkunst

- Dyrkingsspor
- Hustufter fra seterdrift
- Steinbrudd og gruver
- Kullmiler
- Andre spor etter utmarksdrift

Kirker og kirkegårder

- Middelalderkirker
- Etterreformatoriske kirker
- Arbeidskirker
- Kirkegårder og gravlunder, også nedlagte

Gårdsmiljøer og andre kulturmiljøer knyttet til landbruk

- Gårdsbruk
- Småbruk og husmannsplasser med våningshus og driftsbygninger inkludert
- Dyrkingsspor
- Gravminner
- Bautasteiner
- Finneplasser
- Hustufter og ødegårder

Kulturminner og kulturmiljøer knyttet til samferdsel

- Oldtidsveier
- Middelalderveier
- Pilegrimsveier
- Kulturminner knyttet til båttrafikk
- Bruer
- Stasjoner, jernbane- og sporveier
- Telekommunikasjon
- Gater
- Gamle stier eller veier

Nærings- og industriminne og kulturmiljøer

- Industrianlegg
- Spor av gruvedrift
- Fløtningsminner
- Jernverk
- Glassverk
- Skogsdrift og sagbruk
- Fabrikker
- Handel
- Håndverk
- Kontor og nyere næringsområder

Maritime kulturmiljøer

- Fiskebruk med våningshus og driftsbygninger, inkludert naust/strandlinje
- Kaier og utstikkere, bygninger i havna, kraner og transportmidler
- Fiskehavner, småbåthavner og sportsanlegg
- Fjordtilknyttet fritidsbebyggelse
- Kulturminner under vann

Forsvars- og krigsminner

- Bygdeborger
- Festnings- og borganlegg
- Kaserner og leiområder
- Skanser og krigsminner

Kulturminner eller kulturmiljø knyttet til samfunnsfunksjoner

- Offentlig administrasjon
- Justisbygg
- Skoler
- Videregående skoler
- Sykehus
- Kultur- og forsamlingsbygg
- Bibliotek
- Museer
- Forsamlingshus
- Folkebad
- Offentlige monumenter

Samiske kulturminner eller kulturmiljøer

- Gravplasser og offerplasser
- Gammetufter
- Fangstanlegg
- Merkeplasser for rein
- Ildsteder
- Hus
- Stabbur
- Kirkegårder, hellige fjell og innsjøer
- Sennagress-steder
- Lekeplasser for barn
- Muntlige fortellinger og joik knyttet til bestemte plasser

Steder det er knyttet tro eller tradisjon til

- Tradisjonslokaliteter
- Hellige fjell
- Offersteiner
- Steder knyttet til historiske hendelser

Kulturmiljøer i byer og tettsteder

- Historiske bysentra (homogene eller heterogene)
- Militærhistoriske anlegg
- Samferdselshistoriske anlegg
- Jernbanemiljø
- Middelalderbymiljø
- Arkitekturhistoriske bygningsanlegg
- Arkitekturhistoriske bygningsmiljøer (fra ulike epoker)
- Hagebymiljø
- Religionshistoriske anlegg
- Gjenreisningsbymiljø
- Trehusmiljøer
- Havnemiljøer
- Fiskevær
- Industrimiljøer
- Drabantbymiljø
- Grøntanlegg
- Friluftsområde
- Kolonihager

I kulturmiljøer innenfor byer og tettsteder er viktig å ta hensyn til sammenheng mellom det enkelte kulturmiljø og landskapet, for eksempel byens gatestruktur, kvartalsstruktur eller visuelle sammenhenger og siktlinjer av historisk betydning.

Det er viktig å tenke på hvordan byrommene oppleves og forsøke å ivareta og bygge videre på kulturmiljøets lokale særpreg. Det henger sammen med byer og steders attraktivitet, både i nærings- og miljømessig sammenheng.

Kommentert [SB9]: Forvaltning og ikke metode for KU

Bomiljøer

- Arbeidsboliger
- Villabebyggelse
- Bosteder

Grønnstrukturer og friluftsområder

- Parker
- Hager
- Bymarka

- Kirkegårder
- Verdifulle område for natur, landskap og friluftsliv

1.3.5 Skala

Skalaer kan beskrives på ulike nivåer, og her ser du eksempler på ulike skalaer:

En geografisk skala eller flyhøyde kan brukes for å avgrense et kulturmiljø romlig fra overordnet landskapsnivå til ønsket detaljnivå. Fordeler med å bruke geografisk skala er at avgrensingen kan kartfestes. Den gir dermed et anvendbart analyseverktøy for å vurdere og sette verdi.

En tematisk skala kan brukes for å avgrense en funksjonell sammenheng som er viktig for hvordan en forstår kulturmiljøet.

- Et jernbanespor eller et veisystem er primært en funksjonell sammenheng som forbinder steder snarere enn hvordan traseen er plassert geografisk.
- Et industrianlegg kan forstås ut fra hvordan produksjonslinjen har fungert og hvordan verdikjeden er bygd opp (råvare, transport, kraft, foredling, distribusjon).

En tematisk skala kan være anvendbar for å forstå slike sammenhenger og for å holde ulike typer kulturmiljøer fra hverandre der flere typer kulturmiljøer er samlokalisert (jordbruksmiljø, industrisamfunn, arkeologi).

1.3.6 Geografisk skala i byer og tettsteder

En by eller et tettsted inneholder ofte mange verdifulle bygningsmiljøer og enkeltbygninger. Det kan være utfordrende å identifisere og avgrense kulturmiljøer. I noen tilfeller trenger man det hensiktsmessig å vurdere byen eller tettstedet som bylandskap på landskapsnivå, flere romlige nivåer for å få med seg verdifulle kulturhistoriske sammenhenger og for å vurdere hvordan tiltaket/planen påvirker de ulike nivåene.

Utredning må redegjøre for, og begrunne, valget av skala og nivåene i skalaen som grunnlag for hvordan kulturmiljøet beskrives og verdivurderes.

Del inn Eksempelvis kan utredningsområdet deles inn i fire romlige nivåer. Bruk dem etter behov:

Landskapsnivå

På landskapsnivå vurderes verdien av det overordnede bylandskapet som kulturmiljø og påvirkning av tiltaket på dette overordnede nivået.

Dette gjøres som en tverrfaglig analyse av et team som har både kulturminnekompetanse og landskapskompetanse.

Kommentert [SB10]: Også andre sammenhenger?

- Tidsforløp/tidsdybde
- Endring over tid
- Sammensetningen av elementer som til sammen utgjør et kulturmiljø

Kommentert [SB11]: Utførelse, ikke metode

~~Kulturmiljønivå~~ Områdenivå

Et kulturmiljø i by kan være strukturer som gater, byrom og bebyggelse. Bebyggelse kan igjen være inndelt i kvartaler og gårder. Vi har også uteoppholdsarealer, mangfoldige offentlige rom og urbane bomiljøer.

Vi må ta hensyn til miljø og landskap for steds- eller byutvikling, og se sammenhengen mellom disse, og bebyggelse med kulturminneinteresse.

Bygnings- eller objektnivå

På bygningsnivå eller objektnivå vurderes verdier knyttet til bebyggelsen som enkeltbygg og som bygningsmiljøer, for eksempel et 1800-talls murgårdskvartal, og påvirkningen som tiltaket har på disse bygningsmiljøene.

Bebyggelsen består av bygninger som kan framstå som typer av ulik størrelse, form, høyde, modellering og detaljering. ~~Objekter~~ Dette nivået kan også omfatte andre type kulturhistoriske objekter som grøntanlegg, parker, hager, torg og arkeologiske kulturminner.

Elementnivå

- På elementnivå vurderes verdier knyttet til elementer som møbleringen i byrommene, og påvirkning av tiltaket på disse elementene.
- Møbleringen i byrommene er for eksempel gatebelegg, fastmonterte større elementer og installasjoner som industrikraner. Mindre elementer kan være skilt, fontener, trær, lykter og skulpturer. Dette nivået kan også omfatte mobile elementer.
- Avhengig av tiltakets art og virkning er kulturmiljøene som identifiseres og avgrenses i hovedsak på et mer overordnet eller detaljert nivå.

Dette setter de registrerte kulturminneverdiene inn i en kontekst som ivaretar både ~~bylandskapet, som for eksempel~~ overordnede bystrukturer ~~og~~ detaljer på bygningsnivå og i byrommene.

1.3.7 Kriterier for å avgrense kulturmiljøer

- Redegjør for hvilke kriterier ~~og prinsipper~~ som har ligget til grunn for å identifisere og avgrense kulturmiljøer i metodedelen i en konsekvensutredning.
- Synliggjør hvilke kriterier som vektlegges i beskrivelsen av hvert kulturmiljø.
- Begrunn hvilke kriterier som har fått større betydning enn andre.

Kriteriene for å avgrense et kulturmiljø varierer etter hva som kjennetegner kulturmiljøet. Dersom kulturminner eller kulturmiljøer allerede er freda eller verna, er dette et naturlig utgangspunkt for avgrensing. Det fins også kulturmiljøer som er regulert til spesialområde bevaring eller gitt hensynssone med formål vern.

I flere byer og tettsteder har Riksantikvaren, i samråd med fylkeskommuner og kommuner, identifisert kulturmiljøer av nasjonal interesse som du bør tas utgangspunkt i, Riksantikvarens NB!-register. Utreder bør også se om kulturmiljøer og kulturminner er blitt identifiserte og avgrenset i fylkeskommunenes regionale kulturminneplaner og kommunenes kulturminneplaner. Et lite antall kulturmiljøer er freda med hjemmel i [kulturminneloven § 20](#).

Kommentert [SB12]: Alle nivåene er i og for seg et kulturmiljønivå, så kanskje kalle det noe annet for å unngå den noe uklare grenseoppgangen mellom kulturmiljø og landskap

Kommentert [SB13]: Sløyfes? Unngå formuleringer som Vi må ta hensyn til... Dette er forvaltning mer enn KU-metode.

Avgrensingen kan i mange tilfeller gjøres med utgangspunkt i spor fra den eldste historien, i form av:

- kjente automatisk freda kulturminner
- arkeologiske gjenstandsfunn
- en vurdering av potensialet for ytterligere funn av automatisk freda kulturminner

Dette kan enten være hovedinnholdet i kulturmiljøet eller delinnhold sammen med spor fra nyere tid.

Historiske forhold som danner utgangspunktet for en avgrensing kan noen ganger avdekkes ved å studere historiske kart og bilder. Det kan bidra til å avdekke sammenhenger, kunnskap og spor som ikke er synlige i dag. Dette er nyttig i byer og tettsteder med lengre utviklingshistorie. I en by kan det også være nyttig å studere eldre byplaner. Dette gir en god oversikt over strukturer som har vært styrende for byens utvikling. Eldre kart kan klargjøre strukturer i landskapet som eiendomsgrenser, veglinjer, utmarksgjerder og geiler, og være nyttige hjelpemidler ved identifisering, registreringer og avgrensinger av kulturmiljøer.

Konkrete fysiske strukturer i landskapet, både menneskeskapte og naturlige, kan ofte brukes for å avgrense kulturmiljøer. For flere av kulturmiljøene vil miljøsammenheng, det at samme type ressurser er i bruk i flere tidsperioder, være viktig.

Avgrensing og identifisering av kulturmiljøer er alltid avhengig av den enkelte fagpersons skjønn og kompetanse. I de fleste tilfeller fins flere mulige alternativer for å avgrense et kulturmiljø. Valg som tas må begrunnes. Redegjør for de prinsippene som har vært viktig i avgrensingsprosessen. Innhent lokalkunnskap for eksempel hos by- eller kommuneantikvarer, museer, frivillige organisasjoner og historielag, og inviter til diskusjon.

Kommentert [SB14]: Sløyfes. Utførelse, ikke metode

Relevante spørsmål når du skal avgrense et kulturmiljø

- Har jeg oversikt over kulturminnene som befinner seg i utredningsområdet?
- Hvilke typer kulturminner fins innenfor plan- og influensområdet?
- Hvor er det tett med kulturminner?
- Hvor er de viktige kulturminnene i kommunen?
- Hvor er de viktige kulturminnene i plan- eller tiltaksområdet og i influensområdet?
- Hvilke kulturminner har en visuell relasjon og historisk tilknytning til hverandre?
Eksempler: Gammel industribygning og arbeiderbolig
- Har tidligere tiders mennesker plassert sine spor og anlegg bevisst i landskapet?
Eksempel: Fangstgroper i tilknytning til elgtrekket, eller bygdeborger på høyder med vidt utsyn.
- Hva oppfattes som kulturmiljøets lokale særpreget? Hvilke elementer er viktige for å opprettholde det lokale særpreget?
- Utgangspunktet for en avgrensing kan være der et konkret område tydelig viser:
 - stor tidsdybde; kulturhistorisk kontinuitet i bosetning og/eller annen virksomhet
 - en bestemt tidsepoke som har gitt området et særlig preg, kulturmiljøet viser kronologisk sammenheng
- landskapstyper som har gitt grunnlag for ei spesiell utvikling
- at topografien avspeiler naturlige grenser i landskapet

- ulike typer grenser som forteller om ressurstilgang, økonomiske forhold, administrative forhold og økonomiske sammenhenger i området
- driftssystem og eiendomsforhold som omgir og viser bakgrunnen for bosetning, økonomiske og andre forhold. Dette kalles funksjonelle sammenhenger.
- variasjon
- kulturhistorisk sammenheng
- sammenheng mellom kulturminner, kulturmiljø og landskap
- vegetasjon
- geografisk nærhet
- bevaringstilstand

Både kriteriene knyttet til tidsdybde og kronologisk sammenheng handler om tid. De skiller seg fra hverandre ved at tidsdybde legger vekt på at et kulturmiljø avgrenses slik at det rommer kulturminner fra en rekke tidsperioder, mens kronologisk sammenheng legger vekt på at alle kulturminnene stammer fra samme tidsepoken.

[+ Visualiser og kartfest \(dette er med i gjeldende versjon\)](#)

1.3.8 Beskriv kulturmiljøene som er avgrenset

Når et kulturmiljø er identifisert og avgrenset må det beskrives:

- Beskriv dagens situasjon og tolk kulturhistoriske sammenhenger innenfor utredningsområdet. Beskriv kulturhistoriske hovedtrekk innledningsvis, og deretter områdevis de ulike kulturmiljøene som utgjør del av utredningsområdet.
- Gi en kort, overordnet beskrivelse av kulturhistorien i utredningsområdet, hvor de viktigste kulturminnene og -miljøene trekkes fram.
- Framstill kulturhistoriske hovedtrekk som setter de sporene som finnes i dag inn i sin historiske sammenheng. Legg vekt på perioder som har satt sitt preg på utredningsområdet slik det framstår i dag. En kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer kan gi et godt grunnlag for en slik beskrivelse. Ved konsekvensutredning av kommuneplanens arealdel gis en slik overordnet beskrivelse for hele kommunen.

Bruk gjerne følgende komponenter for å tolke, beskrive og vurdere kulturmiljøene som er avgrenset:

- Topografi og landskapsform
- Romlig-estetiske forhold
- De eldste landskapselementene
- Menneskeskapt strukturer og linjeelementer i landskapet, inkludert bylandskapet
- Bebyggelsesstruktur

For å skildre det historiske bylandskapet bør også følgende komponenter vurderes:

- Byromsstruktur

Kommentert [SB15]: Under dette punktet ligger en sjekkliste som blant annet nevner Nivå for vurdering av kulturminner i by. Burde det her inn noe om vektning av de ulike nivåene eller er dette knyttet til verdi?

Kommentert [SB16R15]: Kap 1.3.10 nedenfor

formaterte: Norsk (bokmål)

- Tomte eller eiendomsstruktur
- Bebyggelsesmønster
- Gate- og plassstruktur
- Grønnstruktur
- Bygningstypologier
- Volum og formspråk
- Farge og materialbruk
- Detaljering

De eldste sporene fra menneskers bruk

De eldste sporene fra menneskers bruk skal beskrive spor etter bruk av utredningsområdet i forhistorien og middelalderen. For eksempel bosettings- og dyrkingsspor, hulveier, gravminner, ruiner, kirker, bygninger eller gatestrukturer fra middelalderen.

Menneskeskapte strukturer og linjeelementer

Menneskeskapte strukturer og linjeelementer skal beskrive eiendomsstruktur og -grenser. Eksempler: gjerder, ferdselsårer, jernbanelinjer eller fløtingsrenner langs vassdrag.

Bebyggelsesstruktur

Bebyggelsesstruktur beskriver de geometriske ordningsprinsippene for bebyggelsens plassering i terrenget. Homogen bebyggelsesstruktur: Karré-, lamell-, lineær, punkt eller småhusstruktur. Hetrogen bebyggelsesstruktur er sammensatt av ulike strukturer.

Bebyggelsesstrukturen avspeiler historiske endringer og brudd. Overgangssoner og retningsendringer mellom ulike strukturer kan være viktige å beskrive. Bebyggelsesstruktur kan for eksempel være kvartalsstruktur og gårdstruktur, et boligområde eller et bygningsmiljø.

Byromsstruktur

Byromsstruktur, eller byromsnettverk, omfatter rommet mellom bygningene. Det utgjør både private og offentlige soner. Denne infrastrukturen består blant annet av gater, plasser, parker, blågrønne områder og fortauer.

1.3.9 Beskriv kulturhistorien og kulturmiljøer i by

Kunnskapsgrunnlaget etableres ved å beskrive og forstå hvordan natur- og kulturbetingede forutsetninger har formet dagens omgivelser i en by. På grunnlag av utredningsområdets karakter gjennomgås hovedtrekkene i historien med utgangspunkt i geografiske nivåer, tidsperioder og valg av tema. Den historiske gjennomgangen er et kunnskapsgrunnlag for å synliggjøre hvordan et bylandskap har utviklet seg fram til i dag, og hvilke historiske spor som gjør seg gjeldende i bybildet.

Bruk en tid-rom-matrise til å sortere, lagre og formidle informasjon om utredningsområdets historiske innhold og sammenhenger på ulike geografiske nivå. Se skjemaet nedenfor. De tre sentrale parameterne i matrisen er tema, tid og rom. Disse kan organiseres på forskjellig måte ut fra kunnskapsbehovet.

Kommentert [SB17]: Hva ellers?

Kommentert [SB18]: Skal være beslutningsrelevant! Unngå å beskrive kulturmiljøene 'kun' for kulturmiljøets del. For mange utredninger ender med en god (men for omfattende) beskrivelse av kulturmiljøene løstrevet fra tiltaket/planen som skal utredes konsekvenser av

- Tema er for eksempel utviklingsmessige perioder, viktige fortellinger, næringsgrunnlag, prosesser og hendelser som har formet omgivelsene.
- Tidsinndelingen bør omfatte utviklingshistoriens hovedpunkter, milepæler og spesifikke inndelinger av stedets historiske utvikling i kronologisk rekkefølge. Langs matrisens horisontale akse beskrives utviklingen ut fra ulike undersøkelsesnivå, rom eller flyhøyder.

Kulturhistorisk stedsanalyse. En veileder i bruk av DIVE

En tid-rom-matrise brukes til å beskrive den historiske utviklingen i en by, som ofte er kompleks.

(TABELL)

Beskrivelsen av dagens situasjon er en tolkning av hvordan byens historiske utvikling har hatt betydning for byens stedsidentitet og lesbarhet. Den viser hvilke kulturmiljøer og kulturhistoriske karaktertrekk som er sentrale for å forstå og oppleve bylandskapet i dag.

1.3.10 Visualisere, avgrense og kartfeste

I arbeidet med å utrede er det viktig å avklare hvilke prinsipper som skal brukes til å visualisere og kartfeste kulturmiljøet. Avgrensningen må være lesbar, tydelig, og avspeile faglige valg.

Sjekkliste for å avgrense kulturmiljøer

Å avgrense kulturmiljø er en kompleks prosess. Det er viktig å vise den analytiske prosessen som ligger til grunn for resultatet. På den måten blir resultatet etterprøvbart og logikken synlig. Dette kan gjøres i sjekklisten under.

SJEKKLISTE

Kommentert [SB19]: Disse to kapitlene kan være undernivå (link)

1.4 Sette verdi i hvert delområde

Verditabellen for kulturmiljø hjelper deg å angi verdier for delområdene ut fra deres egenskaper karakteristika.

I forrige steg av metoden, delte du utredningsområdet inn i delområder ut fra kvalitet og verdi. Da brukte du verditabellene nedenfor. På denne siden finner du veiledning til hvordan du angir verdi innen hvert delområde, og for sammenslåtte delområder.

1.4.1 Hvordan sette verdi?

Når delområdenes kvaliteter skal vurderes må det gjøres på en helhetlig måte ved bruk av vurderingskategorier verdikategorier som angir hvilken type verdi kulturmiljøet representerer.

- Hvilke kategorier er mest relevante for hvert enkelt delområde?
- Skal verdivurderingen gjøres på bakgrunn av en eller flere kategorier?
- Finn fram til hvilke verdier vi tillegger kulturmiljøene vi har registrert og avgrenset.
- Ranger disse verdiene.

- Finn allerede gjennomførte verdivurderinger:
 - for eksempel for bygninger som er fredet ved eget vedtak
 - kulturmiljøer som er oppført i Riksantikvarens NB!-register over kulturmiljøer i by av nasjonal interesse
- Finn fylkeskommunale oversikter og kommunale kulturminneplaner
- Mange kulturminner er ikke verdivurdert, og da må dette gjøres som en del av konsekvensutredningen.

I verdivurderingene er det verdiene i nullalternativet som legges til grunn.

Det er vanlig å organisere verdiene i tre hovedgrupper

Kunnskapsverdier

Hvilke kunnskaper kan kulturmiljøet gi oss?

Kulturminnene og kulturmiljøene har en særlig betydning som kilde til kunnskap om og forståelse av fortida.

Dette kan gjelde ulike forhold som kulturminnene og kulturmiljøenes opprinnelse, bruken og betydningen av dem, menneskers liv, tro og samfunnsforhold generelt og interaksjonen mellom menneske og natur.

Opplevelsesverdier

Hvilke opplevelser kan kulturmiljøet gi oss?

Opplevelsesverdiene er knyttet til allmenhetens eller ulike gruppers opplevelser og kan slik sett sies å ha en mer personlig forankring enn kunnskapsverdiene.

Kulturminner kan gi opplevelser knyttet til for eksempel lokal byggeskikk, arkitektonisk uttrykk, at de inneholder eller har kunstnerisk og estetisk verdi.

De kan for eksempel gi opplevelser knyttet til hva slags levkår menneskene før oss hadde, vitnesbyrd om hardt arbeid og slit, og undring over ulike livsbetingelser til ulike tider.

Sammen kan kulturminner og kulturmiljøer være med på å gi byer og steder sitt lokale særpreg og identitet og skape en følelse av tilhørighet.

Bruksverdier

Hva kan vi bruke kulturmiljøet til?

Bruksverdiene er en verdikategori som har fått økt oppmerksomhet. Verdiskaping knyttes både til det økonomiske så vel som det kulturelle, sosiale og miljømessige.

Kulturminnenes eller kulturmiljøenes verdi kan ivaretas og økes gjennom ny og/eller endret bruk, men de kan også reduseres gjennom manglende eller feilaktig bruk.

Når kulturminner og kulturmiljøer vurderes som bruksressurs, vektlegger vi for eksempel økonomien i å bruke eksisterende bygningsmiljøer og anlegg framfor å bygge nytt. I tillegg til vurdering av lønnsomhet, bør en vurdere miljølempere og klimabelastning ved riving og nybygging.

1.4.2 VurderingskategorierVerdisetting

De ulike kategoriene for å sette verdi kalles verdikategorier. Målet med å bruke ~~vurderingskategoriene~~ verdikategoriene er å finne fram til hvilke verdier vi gir et kulturmiljø. Disse verdiene er noe som ulike aktører setter på ulike kulturminner eller kulturmiljøer.

I tabellen for verdisseting og verdirangering står de forskjellige verdiene-kategoriene i den lodrette kolonnen helt til venstre. I tabellen kalles de vurderingsverdikategorier.

Du finner en tabell for verdisseting og -rangering nedenfor.

~~Alle vurderings-~~De verdikategoriene som er relevante satt opp i venstre kolonne i tabellen for verdirangering, skal brukes på alle typer for å beskrive og karakterisere et kulturmiljøer brukes for å verdsette dette kulturmiljøet fra alle tidsperioder.

Kilde til historien

Kulturmiljøet har betydning som kilde til historien for perioder eller tema der det finnes få eller ingen skriftlige kilder.

Selv om dette i hovedsak vil gjelde kulturminner og kulturmiljøer fra eldre tidsperioder, er det også kulturminner og kulturmiljøer fra yngre tidsperioder som er dårlig beskrevet i skriftlige kilder.

Dette kan for eksempel gjelde kulturminner knyttet til forskjellige typer utnyttelse av ressursene i utmarka.

Kommentert [SB20]: Kunnskapsverdi snarere enn opplevelsesverdi

Kommentert [SB21]: Jf tabellen

Tro og tradisjon

Kulturminner ~~er~~ kan være også lokaliteter det knytter seg tro eller tradisjon til.

Hvis det kan godtgjøres at dette er tro eller tradisjon som har kontinuitet tilbake til før 1537 eller for samiske områder tilbake til 1917 eller eldre, er lokaliteten automatisk freda.

I arbeidet med en konsekvensutredning skal alle lokaliteter som det er knyttet tro eller tradisjon til vurderes, uavhengig av alder.

Etniske grupper

Forskjellige samiske grupper regnes som urfolk.

Se: <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/samepolitikk/midtspalte/hvem-er-urfolk/id451320/>.

Jøder, kvener, norskfinner, skogsfinner, romani, tater og rom regnes som nasjonale minoriteter.

Se: <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/nasjonale-minoriteter/midtspalte/grunnlaget-for-politikken-overfor-nasjon/id444285/>.

I konsekvensutredninger er det noen ganger aktuelt å vurdere kulturminner og kulturmiljøer som er knyttet til minoriteter som har vandret inn til Norge i løpet av de siste 60 årene.

Sosiale grupper og sammenhenger

Forskjellige typer kulturminner og kulturmiljøer kan knyttes til ulike sosiale grupper eller sosiale sammenhenger.

Viktige aspekter ved kulturminner og kulturmiljøer kan være knyttet til utsatte og marginaliserte sosiale grupper. Eksempler: Husmannsplasser, småbruk, eldre arbeiderstrøk i byer og tettsteder.

Kommentert [SB22]: Kun utsatte grupper?? Ikke alle typer sosiale grupper

Faser og virksomheter

Et kulturmiljø kan tilskrives verdi fordi det representerer en ~~rekke~~ historiske faser.

- Dette kan vise tidsdybden i utviklingen.
- Kulturminnet eller kulturmiljøet kan være knyttet til en konkret-spesifikk fase med betydning for historien- i det aktuelle området.
- Kulturminner og kulturmiljøer er kan også være spor etter et mangfold av virksomheter opp gjennom tiden.

Bruk en vid definisjon av begrepet virksomhet, slik at det kan omfatte både

- næringsvirksomhet av forskjellig slag
- politisk eller religiøs virksomhet

I en by er det i tilknytning til denne vurderingskategorien viktig å vurdere anlegg-strukturer som er knyttet til viktige hendelser i byens utvikling som byplan/regulering, samferdselsanlegg, industrianlegg, nasjonalanlegg og administrasjonsbygninger.

Byggeskikk, arkitektur og kunst

Kulturminner kan ha utspring i lokal byggeskikk eller være en form for arkitektur som anses som kulturhistorisk verdifull.

- Det som er anerkjent som kulturhistorisk verdifullt ved kulturminnet kan knyttes til bygningenes eller bygningsmiljøenes visuelle og materielle egenskaper.
- Det kan knyttes til enkelte eller flere bygninger og relasjonen til både nærmiljø og landskap.
- I noen tilfeller kan byggverket være utført av en kjent arkitekt, og bør ses i relasjon med andre verker av vedkommende.

Enkeltanlegg kan ha en framtrødende rolle i bylandskapet, og være steder en kan lese byen ut fra eller orientere seg i forhold til.

Flere kulturminner kan ha kunstnerisk verdi. Dette tillegger kulturminnet eller kulturmiljøet verdi:

Eksempler:

- Hellemaleri laget av forhistoriske mennesker
- Byggverk med integrert kunst fra det 20. århundre.

Kommentert [SB23]: Heter det det?

Kulturhistorisk sammenheng og sammenhengen natur/kultur

Et kulturmiljø kan ha verdi fordi det har en klar, intern kulturhistorisk sammenheng-der flere av elementene har en sammenheng med hverandre.

Eksempel:

- Et kirkested med kirke, kirkegård, klokkergård, prestegård og ferdselsveier til kirken.

Mange kulturminner og kulturmiljøer i Norge viser en klar sammenheng mellom natur og kultur, for eksempel ved å være plassert bevisst i forhold til bestemte typer naturressurser.

- Viser kulturminnet eller kulturmiljøet samspillet mellom natur og kultur på en særlig god måte?
- Gjelder dette bygging eller lokalisering av bygninger og anlegg, ressurs- eller arealbruk?

I by kan bygninger, byrom, infrastruktur og landskap til sammen danne unike og lesbare kulturmiljøer. Slike kulturmiljøer kan i større eller mindre grad være tilpasset byens skala. Byplan- og bystrukturer kan være et resultat av bevisst planlegging i løpet av byens livsløp, og utgjøre tidstypiske tomte-, gate- og bebyggelsesstrukturer eller ferdigkomponerte anlegg. Slike klare sammenhenger er verdifulle i vurderingen av verdien til et kulturmiljø i by.

Bruk og muligheter for bruk

Mange kulturminner og -miljøer har en bruk som er forenlig med kulturminneinteressene. Dette innebærer at bruken bygger opp under kulturminneinteressene, og ikke er skadelig for kulturminnet eller kulturmiljøet.

Dette er en verdi som sikrer et langsiktig vern. At et kulturminne eller et kulturmiljø har betydning som ressurs for utvikling og verdiskaping eller formidling, er en bruksverdi som også er viktig i en verdivurdering som en del av en konsekvensutredning. Dette er også en vurdering som kan grense opp mot arbeidet med prissatte konsekvenser i konsekvensutredningen.

Det er viktig å tenke kontinuitet og muligheter for videre bruk ved bruksendring. Å bygge om eller endre bygninger bør ikke behandles som engangshendelser. Langsiktig forvaltning av bygningene muliggjør fleksibilitet og endring av bruk, uten å svekke viktige bevaringsverdier.

Hvilke verdier er særlig viktige for overordna plan?

Vurderingskategoriene som er beskrevet over, er også relevante i forbindelse med overordnet planlegging.

Sjekkliste for overordnet planlegging og bruk av kart:

- Gi en kort, overordnet beskrivelse av kulturhistorien til kommunen.
- Trekk fram de viktigste kulturminnene og -miljøene. En framstilling av kulturhistoriske hovedtrekk i kommunen setter sporene som finnes i dag inn i en historisk sammenheng.
- Legg vekt på perioder som har satt sitt preg på kommunen slik den framstår i dag.
- En kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer kan gi et godt grunnlag for en slik beskrivelse. Det må utarbeides et godt kart som viser alle registrerte kulturminner og -miljøer.

En overordnet beskrivelse av kulturhistorien og et kart med registrerte kulturminner gir oss grunnlaget for å trekke fram spesielle kulturmiljøer.

Å kartlegge kulturmiljøer er en velegnet metode for å fremheve områder som er viktige. Her bør inngrep unngås eller spesielle hensyn tas. Dette er relevant i kommuneplanleggingen, for eksempel når vi skal:

- fastsette framtidig arealbruksmønster
- ta stilling til om enkeltområder skal omdisponeres eller ikke

Et godt oversiktskart gir kommunen et bilde av hvor tettheten av kulturminner er størst:

- Bør området skjermes for utbygging?
- Må det tas ekstra hensyn?
 - Når vi planlegger
 - Når vi fastsetter retningslinjer, bestemmelser eller hensynssoner

Kommentert [SB24]: Dekkes godt nok hvordan synliggjøring og tilgjengeliggjøring utgjør en bruksverdi der flere får glede av kulturminner og kulturmiljø og dermed utgjør en verdi for flere?

Et godt oversiktskart er nødvendig for å:

- vurdere planen som helhet
- vurdere virkningene av de samlede arealbruksendringene for kulturminner og kulturmiljøer.

Kommentert [SB25]: Utelatt i gjeldende versjon

1.4.3 Hvordan rangere verdi?

~~Ranger verdiene eller vurderingskategoriene knyttet til kulturmiljø. I denne veilederen bruker vi følgende skala: Trekk en konklusjon om hvor store verdiene er og ranger dem ut fra arbeidet med rangering og verdsetting.~~

- ~~uten betydning~~
- ~~noe verdi~~
- ~~middels verdi~~
- ~~stor verdi~~
- ~~svært stor verdi~~

~~Trekk en konklusjon om hvor store verdiene er ut fra arbeidet med rangering og verdsetting.~~

- Hvor mye betyr kulturmiljøene for oss?
- Identifiser verdiene knyttet til dem
- Vurder betydningen av disse verdiene
- Prioriter deres verdi for oss

Når vi rangerer verdiene brukes et felles kriteriesett. Det finner du som hjelpetekster i tabellen for verdivurdering.

Vurder om et kulturmiljø oppfyller en eller flere av de ulike ~~verdiene eller vurderingsverdi~~ kategoriene i venstre kolonne, og på hvilket nivå. ~~Rangeringen~~ Vurderingen avgjør hvor på skalaen du plasserer verdiene du har tilskrevet kulturmiljøene. Skalaen går fra lav til høy verdi, altså fra uten betydning til svært stor verdi. Merk at du i tillegg skal vurdere plassering innenfor trinnene i skalaen. Dette er svært viktig for å kunne sette en riktig konsekvensgrad i konsekvensvifta i et av de neste stegene i veilederen.

Kommentert [SB26]: Skal man det/Må man det? Går ikke fram av tabellen.

Et kulturmiljø representerer en eller flere av de ~~verdiene eller vurderings~~ kategoriene som er satt opp i venstre kolonne i tabellen. Det er ikke nødvendigvis slik at et kulturmiljø som representerer mange av ~~vurderingsverdi~~ kategoriene automatisk rangeres med svært stor verdi. Det kan også finnes kulturmiljøer som i hovedsak omfattes av en av vurderingskategoriene, men der denne rangeres med svært stor verdi.

Verdikategoriene i verdsettningsskjemaet er ikke satt opp i prioritert rekkefølge. Rekkefølgen er derimot plassert ut fra de tre overordnede verdiene kunnskap, opplevelse og bruk, med kunnskapsverdiene øverst.

Kommentert [SB27]: Kan dette tydeliggjøres i tabellen? Kanskje en hjelp i verdsettingen.

Eksempler på egenskaper som kan tas med i en verdivurdering

Vurder hvilke egenskaper som kjennetegner kulturmiljøet. Egenskapene representerer mer allmenne forhold som kan knyttes til alle typer kulturmiljøer.

Alder, tidsdybde og kontinuitet

- Hvor gammelt er kulturminnet eller kulturmiljøet?
- Viser det utvikling gjennom flere epoker og historiske sammenhenger?
- Et kulturminne eller kulturmiljø kan være verdifullt både fordi det er svært gammelt, fordi det viser tidsdybde (bruk over en lang tidsperiode) eller kontinuitet gjennom en bestemt form for bruk.
- Tidsdybde kan også brukes om en langsiktig utvikling som resulterer i mangfold av former og uttrykk, for eksempel i byer og tettsteder.

Autentisitet og opprinnelighet

Autentisitet betyr grad av ekthet eller opprinnelighet. Begrepet må alltid relateres til noe, som materialbruk, stilart, byggemåte eller tid.

- Er det opprinnelige eller nye materialer?
- Er det brukt gamle håndverksteknikker?

Mangfold og variasjon

Representerer kulturminnet eller kulturmiljøet

- ulike former og funksjoner?
- ulike epoker?
- et mangfold av historier?

Sammenheng og helhet

- Hvilke sammenhenger og helheter inngår kulturminnet i?
- Rommer kulturmiljøet ulike sammenhenger knyttet til tema som tid, etnisitet eller funksjonelle systemer?
- Er det klare strukturelle eller visuelle sammenhenger innad i kulturmiljøet

Dynamikk og endring

Er kulturminnet eller kulturmiljøet preget av:

- ulike typer dynamikk?
- løpende endringer?
- sterke endringskrefter?

Lesbarhet og tydelighet

Representerer kulturminnet eller kulturmiljøet historie

- på en særlig tydelig og pedagogisk måte?
- gjennom særlig store og intense opplevelser?

Verdier som kan gi grunnlag for innsigelse jf T-2/16 inngår i kategoriene *Stor* eller *Svært stor* i verditabellen under.

Rundskriv T-2/16 Nasjonale og vesentlige regionale interesser – klargjøring av innsigelsespraksis

Klima- og miljødepartementet

Kommentert [SB28]: Flyttes til annet sted hvis dette i det hele tatt skal med. Ikke relevant for KU-metode

Tabell: Verdisetting av kulturminner og kulturlandskap

1.4.4 Verdivurderinger i lovverk og offentlige vedtak

~~For noen kulturminner og kulturmiljøer er det allerede gjort verdivurderinger som skal legges til grunn. For andre mange av de kulturmiljøene som avgrenses og vurderes i en konsekvensutredning, foreligger det ikke noen verdivurdering på forhånd. Hvis verdivurdering ikke er gjort, skal det gjennomføres som en del av konsekvensutredningen.~~

~~For noen kulturminner og kulturmiljøer er det allerede gjort vurderinger. Eksempler:~~

- Automatisk fredning i kulturminneloven
- Fredningsvedtak
- Listeføring (internasjonal, statlig, regional eller kommunal)
- Vedtak etter plan- og bygningsloven

Verdensarv

Åtte områder i Norge er på [Unescos verdensarvliste](#). De har unik, universell verdi sett fra et historisk, kunstnerisk, vitenskapelig eller estetisk synspunkt.

- Verdensarv skal alltid gis svært stor verdi i verditabellen.

Det er utarbeidet egne retningslinjer for konsekvensutredning av tiltak som kan komme i konflikt med kulturmiljø eller landskap på verdensarvlista:

Notat med veiledning fra IUCN om verdensarv om konsekvensutredning

Veileder om konsekvensutredninger for verdensarvområder

Automatisk Freda kulturminner

Automatisk freda kulturminner er gitt et særskilt vern som gruppe, men det skal gjennomføres konkrete verdivurderinger som del av konsekvensutredningen.

Automatisk freda kulturminner er:

- alle kulturminner eldre enn år 1537
- stående bygninger erklært eldre enn år 1650, inkludert kirker
- samiske kulturminner fra år 1917 eller eldre
- skipsfunn eldre enn 100 år

For vedtaksfreda og forskriftsfreda bygninger og anlegg er det gjennom fredningsvedtaket gjort en vurdering av at disse er av nasjonal verdi, og dermed hører med til landets viktigste kulturminner. Denne vurderingen skal følges i alle konsekvensutredninger.

Les om ulike typer fredning av kulturmiljøer

Riksantikvaren

Listeførte og andre verdifulle kirker

Vi har rundt 300 kirker bygget i perioden 1650–1850. Disse har en særlig verneverdi som kulturminner.

- Ta kontakt med kulturminneforvaltningen for å ivareta antikvariske interesser.

Kommentert [SB29]: Sløyfes. Forvaltning, ikke metode

En del kirker bygget etter 1850 har spesiell verneverdi, og er valgt ut og listeført som særlig verdifulle av Riksantikvaren. Disse skal forvaltes på samme måte som kirkene bygget i perioden 1650-1850.

Du kan lese mer om temaet her: [Forskrift om forvaltning av kulturhistorisk verdifulle kirker \(kirkebyggforskriften\) - Lovdata](#) og her: <https://www.regjeringen.no/contentassets/00d635cb742944b2a7a441ea7f20635a/rundskriv-g-06-2020-1.pdf>

Registre over områder av nasjonal interesse

Riksantikvaren har et register over områder i by og landskap som er av nasjonal interesse. Disse skal ivaretas i konsekvensutredningen.

Verneplaner

Verdivurderinger kan finnes i:

- Nasjonale verneplaner
- Regionale planer for kulturminner og andre regionale planer

- Rapporter fra:
 - Samla plan for vassdrag
 - Kulturmiljøanalyser
 - Kulturhistoriske stedsanalyser
 - Kommunedelplaner for kulturminner og andre kommunale planer, inkludert reguleringsplaner

SEFRAK-registeret

Dette registeret inneholder alle bygninger eldre enn år 1900.

Noen fylker har i tillegg verdivurdert de husene som er registrert i SEFRAK-registeret. De er ikke freda, men delt inn i forskjellige verdiklasser.

Hvis kulturminnene er vurdert her, så skal det synliggjøres i konsekvensutredningen.

Merk at kun et lite utvalg eldre bygninger er vedtaksfreda. Det kan derfor forekomme bygninger i SEFRAK-registeret med svært høy verdi.

1.5 Vurdere påvirkning for hvert delområde

Beskrivelse og verdivurdering av kulturmiljøene skal brukes til å vurdere om og i hvilken grad planen eller tiltaket påvirker disse.

I forrige steg av metoden satte du verdi på de ulike kulturmiljøene. I dette steget skal du vurdere i hvilken grad hvert delområde blir påvirket av planene eller tiltaket. Påvirkningstabellen hjelper deg med å fastsette riktig påvirkningsgrad.

Det er nødvendig med god oversikt over hva tiltaket eller planen innebærer for berørte områder, for å beskrive påvirkningen på en tilfredsstillende måte. Sett deg inn i hvordan planen eller tiltaket påvirker delområdene, for å vurdere konsekvenser for kulturmiljø som helhet. Planen eller tiltaket påvirker kulturmiljøer ulikt i de ulike delområdene. Vurderingen av påvirkning legger nullalternativet til grunn.

Denne veilederen viser hvordan du vurderer ulike påvirkningsfaktorer og miljøverdier knyttet til kulturmiljø. Vurderingene skal begrunnes ut fra et faglig skjønn. Det kreves tilstrekkelig faglig kompetanse til å vurdere det konkrete tiltaket eller planen, og hvilke påvirkninger det kan gi på miljøet. Hvis utreder ikke har den kompetansen, så må den innhentes.

1.5.1 Vurdere påvirkning på kulturmiljø

Når vi vurderer påvirkning legger vi et grunnlag for å vurdere konsekvensene av planen eller tiltaket. ~~Start med kulturmiljøbeskrivelsen og verdivurderingene.~~

Ta utgangspunkt i:

- Den aktuelle planen eller tiltaket
- Hva slags påvirkning det representerer
- Særpreget og verdiene til kulturmiljøet

Det samme området kan være ulikt sårbart overfor ulike tiltak:

- I hvilken grad er kulturminnene og kulturmiljøene sårbare eller robuste for det aktuelle inngrepet?
- Hvilket handlingsrom for utvikling finnes uten at kulturmiljøets verdi reduseres?

Påvirkningen kan være:

- Direkte eller indirekte
- Reversibel eller irreversibel
- Kan beskrives kvantitativt og kvalitativt
- Positiv eller negativ

En kvantitativ beskrivelse gir uttrykk for endringer i kulturmiljøet slik de kan observeres, måles eller telles.

En kvalitativ beskrivelse gir uttrykk for hva endringene faktisk betyr, altså hvilke konsekvenser de har for kulturmiljøet. Påvirkningen er graden og typen av endring som den planlagte arealbruksendringen medfører innenfor eller i nærheten av kulturmiljøet.

Påvirkningen av det som planlegges for kulturmiljøer, skal vurderes i forhold til nullalternativet. Det tilsvarer sannsynlig utvikling av området uten utbygging.

Påvirkningen ved forskjellige arealbruksendringer for kulturmiljøer kan være både positiv og negativ.

Eksempler:

- En planlagt istandsetting av et strøk med verneverdig bebyggelse ha en positiv påvirkning
- Et planlagt industriområde innenfor et kulturmiljø med arkeologiske kulturminner kan ha en negativ påvirkning.

Kommentert [SB30]: Dårlig eksempel. Lite representativt for type tiltak som skal utredes

Kartlegg sammenhengene i kulturmiljøet og se på hvordan disse blir endret av ulike tiltak. Det gir et utgangspunkt for å forstå påvirkning. Tiltakene innebærer endringer som kan påvirke både innhold og sammenhenger i miljøet.

Beskriv både de virkningene som følger av selve arealbeslaget og de virkningene en planlagt utbygging har for influensområdet til planen eller tiltaket. Vurdér om kulturminner kan gå tapt ved en planlagt utbygging.

Mange kulturmiljøer er sårbare for endringer i sitt nærområde.

- Endres nærområdene til kulturmiljøet permanent?
- Blir kulturmiljøet utsatt for en økt belastning gjennom redusert naturlig drenering eller fuktigere forhold? Dette vil forsterkes av klimaendringene.

Eksempler:

1. En ny veg gjennom et gitt kulturmiljø kan fysisk bryte et gammelt nett av vegforbindelser. Vegene har vært utgangspunkt for organiseringen av arealene, funksjoner og bosetning i området. Som følge av bruddet, er det ikke lenger mulig å forstå den historiske bruken av området. Dersom en vurderer disse sidene ved kulturmiljøet som viktige, vil kulturmiljøet være sårbart når det gjelder denne typen påvirkninger.
2. Ei kraftlinje gjennom det samme området, vil påvirke først og fremst visuelt, men de fysiske sammenhengene blir i mindre grad brutt og forståelsen av den historiske bruken av området blir i mindre grad forringet. Kulturmiljøet vil, selv om det er verdifullt, altså kunne være mindre sårbart når det gjelder denne typen tiltak.

1.5.2 Virkninger av tiltak og arealinngrep

I tabellen er ~~vurderingen av typen~~ påvirkning delt i fire rader som hver for seg vurderes opp mot påvirkningsskalaen som går fra Forbedret til Sterkt forringet:

- Direkte inngrep og arealbeslag
- Nærvirkninger – fysiske og visuelle
- Visuell fjernvirkning
- Tiltakets utforming
- Bruk

Direkte inngrep eller arealbeslag

- Noen planer og tiltak medfører direkte inngrep i et kulturmiljø ved at kulturminner endres/transformeres. I noen tilfeller fjernes eller flyttes kulturminner.
- ~~Det er viktig at planen eller tiltaket som konsekvensutredes er tilstrekkelig detaljert for at slik påvirkning kan vurderes.~~
- Direkte inngrep som åpner for tilbakeføring kan gi positivt utslag

Nærvirkninger – fysiske og visuelle

En plan eller et tiltak kan føre til endringer innenfor eller i nærheten av et kulturminne. Planen eller tiltaket er ikke et direkte inngrep, men kan likevel påvirke de kulturhistoriske verdiene.

Disse påvirkningene er samlet i kolonnen nærvirkninger – fysiske og visuelle. Det kan være tiltak som bryter opp et kulturmiljø og skaper barrierer, eller som endrer den visuelle kontakten mellom viktige kulturminner innad i kulturmiljøet, eller innsynet til kulturmiljøet fra viktige standpunkter. Påvirkning fra støy og støv er også tatt med her.

Det er også tatt med virkninger som er en følge av tiltaket eller planen, og som potensielt vil forsterkes av klimaendringene. Dette gjelder virkninger som redusert naturlig drenering som en følge av tiltaket eller planen, økt eller endret erosjon og fuktigere forhold og seinere opptørring innenfor kulturmiljøet.

Visuell fjernvirkning

Den tredje kolonnen raden omhandler visuell fjernvirkning.

- Den gjelder påvirkning av utsynet fra kulturmiljøet fra kulturhistorisk viktige utsynspunkter i kulturmiljøet.
- Det gjelder også påvirkningen av innsynet til kulturmiljøet, og om enkeltkulturminner som er laget for å være svært synlige mister, eller får sterkt endret utsyn eller innsyn. Dette kan for eksempel være kirker, store gravhauger eller bygdeborger.
- Vurder om kulturhistorisk viktige sammenhenger svekkes.
 - Eksempel: Utsyn fra en bygdeborg mot skipsleia.
 - Eksempel: Viktige siktakser i en by.

Sjekkliste for å vurdere visuell fjernvirkning:

1. Visuell dominans: Domineres synsfeltet fra kulturminnet eller kulturmiljøet av tiltaket? Konkurrerer tiltaket med godt synlige og markerte-markante kulturminner?
2. Skala: Har tiltakets skala, høyde og utforming betydning for virkningen?

Kommentert [SB31]: Kunne det vært en kategori som i større grad dekket Bruk?
- Endret bruk som tilgodeser/forringer kulturmiljøet
- Kulturmiljøet er gitt en funksjon i samtiden
- Økt/Redusert tilgjengelighet/synlighet

Kommentert [SB32]: Nå eller framtid? Dekkes dette av ROS-analyser og handler om sikringstiltak og ikke KU av et tiltak?

3. Topografi og vegetasjon: Hvordan påvirker landskapets topografi og vegetasjon eventuelt bebyggelse, synlighet og visuell dominans?
4. Visuelle og funksjonelle sammenhenger: Bryter tiltaket slike sammenhenger? Påvirker tiltakets lesbarhet av sammenhengene?
5. Utsikt og siktlinjer: Bryter tiltaket viktige retningslinjer for utsikt eller siktlinjer fra et kulturminne eller kulturmiljø?
6. Forventning: Hvilken historie ønsker vi at kan stedet skal sies å formidle?
7. Antall berørte: I spesielle tilfeller er det nyttig å antyde hvor mange personer som opplever at kulturminnet eller kulturmiljøet blir visuelt berørt, og varighet av forstyrrelsen hvis en er i bevegelse.
8. Årstidsvariasjon: Værforhold, sikt og mørketid kan påvirke omfanget av et tiltak.
9. Skyggevirkning: I hvor stor grad blir kulturmiljøet påvirket av skyggevirkning fra det planlagte tiltaket?
10. Reversibelt tiltak: Er tiltaket reversibelt og hvilke muligheter er det for å gjenskape tidligere landskap eller kulturmiljø på et senere tidspunkt?

Kommentert [SB33]: Dette blir feil. Det er tiltaket som påvirker og ikke landskapet.

Kommentert [SB34]: Kan pkt 3 og 4 samles og si noe om tiltaket eventuelt påvirker landskapet?

Kommentert [SB35]: Feil ord. Akser, korridorer, sektorer...

Kommentert [SB36]: Hva står det her?

Tiltakets utforming

Den fjerde kolonnen raden omhandler en vurdering av utformingen av selve tiltaket.

- Dette vurderes i den grad planforslaget eller konsesjonssøknaden konkretiserer dette.
- For kommuneplanens arealdel er dette ikke en aktuell kolonne rad å vurdere.
- Utformingen vurderes i hovedsak i seg selv, men også opp mot berørte kulturmiljøer.
- I kulturmiljøer hvor bebyggelsesstrukturen er en viktig del av kulturmiljøet bør tiltakets utforming også vurderes opp mot denne.
- Utformingen av tiltaket er avgjørende for hvor godt tiltaket passer inn i sine omgivelser, og dermed tiltakets påvirkning. Vurder både forholdet til kulturmiljø(ene), topografien og landskapet. Tiltakets utforming bør inngå i romlige vurderinger, og ses i sammenheng med både landskap, topografi, kulturmiljø og bebyggelsesstruktur.

Kommentert [SB37]: Hvor kom konsesjonssøknaden plutselig inn?

Kommentert [SB38]: Gjør den egentlig det eller bør den KUN vurderes opp mot berørte kulturmiljøer. Ikke utreders oppgave og mene om noe er stygt/pent, men om det berører kulturmiljøet

Kommentert [SB39]: Graden av tilpasning/brudd bør beskrives

Momenter ved vurdering

Informasjon som trengs for å vurdere påvirkningen på kulturmiljøer av planlagte utbyggingsområder eller tiltak:

1. Opplysninger om utbyggingsområdet, for eksempel planlagt arealbruk, volumer, behov for veier og kraftlinjer
2. Kulturmiljøenes geografiske avgrensning
3. Om kulturminnene eller kulturmiljøene henvender seg i spesielle retninger? Er de særlig sårbare for inngrep og endringer i landskapet?
4. Hvilke kulturmiljøer blir direkte berørt?
5. Hvor blir utbyggingen synlig fra?
 - Får den nærvirkning, for eksempel ved at et kulturminne eller kulturmiljø får utbygging tett innpå seg.
 - Eller får den fjernvirkning på innsyn og utsyn på lengre avstand?

Sjekkliste for vurderingen:

- Hvordan blir kulturmiljøets innhold påvirket?
- I hvor stor grad blir kulturmiljøets innhold påvirket?
- Hvordan påvirkes sammenhenger i kulturmiljøet?

Når du vurderer påvirkningen av kulturmiljøer i by, beskriv hvordan påvirkningen av planen eller tiltaket er for de fire nivåene; landskap, kulturmiljø, bygning og element, som er diskutert som en del av inndelingen i kulturmiljø.

Konklusjon

Beskriv graden av påvirkning for kulturmiljøer i konklusjonen, hvis planen eller tiltaket gjennomføres.

Kommuneplanens arealdel: Beskriv alle arealbruksendringer.

Kommunedelplan eller reguleringsplan:

- Beskriv påvirkningen av alle planlagte tiltak.
- Beskriv påvirkningen av alle andre tiltak som konsekvensutredes.

1.5.3 Sentrale typer påvirkning for kulturmiljø

Påvirker tiltaket kulturmiljøets synlighet og sammenheng med omgivelsene?

På hvilken måte påvirker tiltaket kulturmiljøets synlighet og sammenheng med omgivelsene?

Dette gjelder også for kulturminner som ikke er synlige over markoverflaten.

Relevante spørsmål å stille i vurderingen er:

- Ble kulturminnet eller kulturmiljøet opprinnelig plassert for å synes? Og i så fall hvordan, for eksempel innsyn, utsyn, plassering ved ferdselsårer?
- Endrer tiltaket dagens synlighet til kulturminnet eller kulturmiljøet eller sammenhengen med omgivelsene?
- Hva slags synlighet er det viktig å opprettholde?

Kommentert [SB40]: Forvaltning, ikke metode

Kulturhistoriske sammenhenger

De kulturhistoriske sammenhengene står sentralt i vurderingen av påvirkning.

Noen kulturminner eller kulturmiljøer gir kunnskap om kulturhistoriske sammenhenger. Her kan vi studere skriftlige kilder, kart, lokale forhold, bygninger eller bygningsmiljøet og landskapet.

Målet er å forstå sammenhengene mellom de enkelte kulturminnene, kulturmiljøene og landskapet de er en del av.

Eksempel kirkesteder:

- Det er viktig å få kunnskap om kirkestedet inngikk i et tun, slik at det er denne historiske sammenhengen som er viktig å ta vare på.
- Kom de tilreisende til kirkestedet med båt? Da vil forbindelsen til sjøen være viktig å ivareta.

Kommentert [SB41]: Tilhører beskrivelsen

Kommentert [SB42]: Forvaltning, ikke metode for synliggjøring av konsekvens

Kommentert [SB43]: Samme som over. Beskrivelse og forvaltning. Ikke påvirkning

Kulturmiljøer og landskapsrom

Et landskapsrom er den delen av landskapet som et menneske kan se fra et gitt ståsted i terrenget. Det endrer seg når man beveger seg gjennom landskapet og betrakter det fra ulike hold.

Noen kulturminner og kulturmiljøer ligger i tydelig avgrensede landskapsrom, slik som en vik, en dal eller på ei strandflate. Andre ligger på en topp, høyde eller en åpen flate, hvor landskapsrommet blir stort.

- Sentrale vurderinger er hvordan kulturminnet eller kulturmiljøet oppleves i landskapsrommet og hvordan nye tiltak kan innvirke på opplevelsen av dette rommet.

Landskapsrom i by

Karakteristiske landskapsformasjoner og visuelle sammenhenger mellom historiske bygninger er viktig for opplevelsen av byer og for forståelsen av de historiske sammenhengene i byene.

Det samme er forholdet mellom eldre gateløp og eiendomsstrukturer og dagens bygninger. Kvalitetene i landskapsrommet, herunder sjø- og vannarealer og grøntområder, er ~~en~~ viktige premisser for byutviklingen.

Karakteristiske bysilhuetter og topografiske trekk kan bety noe for opplevelsen av det historiske bylandskapet. Topografiske trekk er karakteristiske i bybildet. De er viktige for å og kan bidra til gjenkjenning, særpreg og opplevelse.

Hvordan endres kulturmiljøets omgivelser?

Vurdér om tiltaket føyer seg inn i allerede gjennomførte større endringer av kulturmiljøets omgivelser. Representerer tiltaket en ny type inngrep som gir en større påvirkning enn tidligere?

- Kommer det nye elementer i kulturminnets omgivelser? Gir de kontrast til de eksisterende elementene?
- Skifter omgivelsene på sikt karakter ved at tiltaket medfører endret bruk av området?
- Hva slags omgivelser ønsker vi at kulturminnet skal inngå i for framtiden?

Kommentert [SB44]: Skal dette tolke som forbedret eller forringet?

Bruk fotometoder for å visualisere indirekte eller visuell påvirkning:

Metode: Visualisering av planlagte vindkraftverk

Norges vassdrags- og energidirektorat

Kulturminnelovens bestemmelser om utilbørlig skjemming

Det er forbudt å gjennomføre en rekke tiltak på eller nær automatisk freda kulturminner: Se kulturminneloven § 3: <https://lovdata.no/lov/1978-06-09-50/§3>

Et av tiltakene er å utilbørlig skjemme automatisk freda kulturminner. Det er ikke lov å påvirke nærområdene til kulturminnene på en slik måte at det får varige konsekvenser for kulturminnene, eller den kulturhistoriske- eller landskapssammenheng disse inngår i.

Det er kulturminneforvaltningen i fylkeskommunen eller Sametinget som avgjør om et tiltak er utilbørlig skjemmende. Et unntak er for stående kirker som er automatisk freda, altså eldre enn 1650. Her er det Riksantikvaren som avgjør hva som er utilbørlig skjemmende. Det samme gjelder for automatisk freda kulturminner som står på Riksantikvarens liste, for eksempel borganlegg fra middelalderen: [Liste over kulturminner og kulturmiljøer som Riksantikvaren skal ha forvaltningsansvaret for fra 1.januar 2020 - Riksantikvaren](#)

Vær oppmerksom på at vurderinger fra utredere ikke alltid samsvarer med myndighetenes vurderinger. Det kan derfor være nyttig å kontakte fylkeskommunen, Sametinget eller Riksantikvaren i arbeidet med en konsekvensutredning. De kan svare på hva de mener er utilbørlig skjemmende.

Bestemmelsen om utilbørlig skjemming i kulturminneloven slår fast at omgivelsene til automatisk freda kulturminner er viktige både i forståelsen av og vernet av disse kulturminnene.

Se veileder om skjemming av automatisk freda kulturminner:

Veileder: Utilbørlig skjemming

Riksantikvaren

1.5.4 Hvordan vurdere grad av påvirkning?

Tabellen nedenfor viser hvordan de ulike typene påvirkning kan brukes til å vurdere grad av påvirkning for kulturmiljøer. I tillegg til å angi påvirkning på skalaen fra **forbedret** til **sterkt forringet**, skal du vurdere plassering innenfor kategorien. Dette er svært viktig for å kunne sette en riktig konsekvensgrad i neste steg i veilederen.

- Begrunn vurderingene i en kort og konsis tekst.
- Bruk gjerne illustrasjoner eller visualisering.
- Vurderingen skal bygge logisk opp under kriteriet som er brukt.
- En plan eller et tiltak trenger ikke å slå inn for alle virkningene som er nevnt i de enkelte feltene i tabellen, for at en gitt påvirkningsgrad kan velges for et delområde.

Kommentert [SB45]: Vurder plassering i kapittel 10.2 i gjeldende versjon

Kommentert [SB46R45]: Ev som undernivå

Kommentert [SB47]: Hvilke tiltak?

Kommentert [SB48]: Kun en henvisning til KML og kanskje unødvendig her. Strykkes?

Kommentert [SB49]: OBS. Er dette men å gjelde verdivurdering, påvirkning eller begge deler?

Kommentert [SB50]: Overflødig eller samordnes med kap 10.5.1 i gjeldende versjon?

Kommentert [SB51]: Hvordan? Skala, pil, tekst...

Det er viktig å være bevisst på om du vurderer påvirkning med eller uten avbøtende tiltak. Vurder i utgangspunktet påvirkningen uten avbøtende tiltak. Avbøtende tiltak skal imidlertid inkluderes i vurderingen av påvirkningsgrad dersom (1) du gjennom planleggingen har avklart at det er behov for vesentlige avbøtende tiltak, (2) du vet kostnadene av tiltakene, og (3) det er tatt inn bestemmelser i planen som juridisk sikrer etablering av tiltakene. Påvirkningsgraden skal altså vise påvirkningen av det du faktisk ~~skat~~ bygger, inkludert de nødvendige avbøtende tiltakene du har forutsatt gjennomført i planen.

Kommentert [SB52]: Men. Avbøtende tiltak skal kun beskrives hvis disse påvirker konsekvens, dvs. er beslutningsrelevante

Det må komme tydelig frem hvilke avbøtende tiltak du har tatt inn i planen (eksempelvis etablering av viltovergang, restaurering av vassdrag, støyvoller eller renseanlegg). Kostnaden ved etablering av avbøtende tiltak må også synliggjøres i utredningen. Dette vil i hovedsak kun være mulig å gjøre i konsekvensutredninger av reguleringsplaner og tiltak, og ikke i overordnede planer.

Kommentert [SB53]: Kilde? Hvilken forutsetning har utreder for å gjøre en slik vurdering?

Tabell: Påvirkning - Kulturminner og kulturmiljø

1.5.5 Supplerende vurderinger

En vurdering av påvirkning skal belyse positive og negative virkninger, både direkte og indirekte. Det skal også fremgå hvor varige påvirkningene er. En god beskrivelse av skader på miljøet og av eventuelle forbedringer skal bygge opp under den påvirkningsgraden som fastsettes. Vurderingene bør være etterprøvbare, for å kunne vurdere avbøtende tiltak og eventuell overvåking av tiltaket.

Sektorveiledere kan ha mer utdypende veiledning om hvilke virkninger som bør utredes for konkrete tiltakstyper eller planer.

Virkningens varighet

Alle områder som blir berørt av et tiltak eller en plan skal identifiseres, men bare områder som blir varig påvirket skal vurderes. Varig påvirkning kan være både miljøskader og miljøforbedringer. Med varige miljøskader menes både irreversible inngrep og miljøendringer hvor det vil kreve lang tid eller omfattende restaurering for å gjenskape. Varig påvirkning kan følge både av tiltak i anleggsperioden og av det ferdige tiltaket.

Kommentert [SB54]: Hvor lenge kan en ikke varig påvirkning vare? Og hva med tiltak som er reversible, men ikke planlagt for reversering?

Langsiktige virkninger er varige miljøvirkninger av tiltaket, som kan inntreffe på lang sikt, også utover planen eller tiltakets levetid.

I enkelte tilfeller er det relevant å beskrive midlertidige påvirkninger på et område, gjerne knyttet til anleggsfasen. Beskriv slike virkninger separat fra selve påvirkningsvurderingen.

Kommentert [SB55]: Dette blir uryddig jf pkt foran

Indirekte virkninger

Miljøvirkninger som ikke følger direkte av tiltaket eller planen som utredes, kalles indirekte virkninger. De kan utløses av tiltaket eller planen. Eksempel: Tiltak og planer som legger til rette for byspredning eller etablering av næringsområder, som i neste omgang gir økte klimagassutslipp eller påvirker friluftsområder, natur- og kulturmiljøer.

Indirekte virkninger er ofte kompliserte å dokumentere og beskrive. De kan være usikre og koblet til forhold som ligger utenfor tiltaket som vurderes. Det kan derfor være riktig å

håndtere indirekte virkninger som tilleggsanalyser, eller omtale dem i presentasjonen for beslutningstaker.

Kommentert [SB56]: Dette kan fort bli et for lett og dermed utydelig kapittel i en konsekvensutredning. Kan det strykes for å unngå antakelser og lite prøvbare vurderinger av hva som KAN utløses?

1.6 Konsekvens

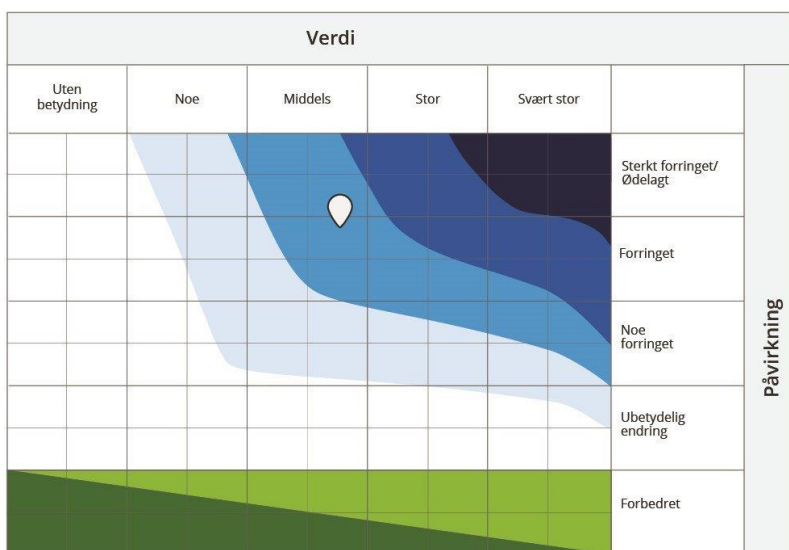
1.6.1 Sett konsekvensgrad for hvert delområde

~~Konsekvensvifta brukes til å finne planen eller tiltakets konsekvens for hvert enkelt delområde, basert på vurderinger av verdi og påvirkning.~~

I de to foregående stegene av metoden satte du verdi på hvert delområde, og vurderte hvilken påvirkning planen eller tiltaket har på delområdet. Nå skal du kombinere verdi og påvirkning for å fastsette konsekvensen planen eller tiltaket har for hvert delområde.

Vurderingene av både verdi og påvirkning legger nullalternativet til grunn, og det innebærer at konsekvensene beskriver endringer sammenliknet med nullalternativet. Det gjelder både miljøskader og miljøforbedringer. Noen ganger vil det bare være ett alternativ som vurderes mot nullalternativet.

Konsekvensgraden for kulturmiljø skal først bestemmes for hvert delområde. Det gjøres ved å sammenstille vurderingene av verdi og påvirkning for hvert kulturmiljø, og plasser disse i konsekvensvifta.

Figur: Konsekvensvifta viser hvor alvorlig konsekvensene av planen eller tiltaket forventes å bli.

Kommentert [SB57]: Figurteksten i gjeldende versjon er endret og sier hva figuren IKKE gjør og bør byttes. Denne er bedre.

Konsekvensgraden for hvert enkelt delområde eller kulturmiljø skal begrunnes av den som gjennomfører vurderingen. Dette danner grunnlaget for en konsekvensvurdering av samlet konsekvens for kulturmiljø for hvert alternativ som konsekvensutredes.

Denne tabellen viser konsekvensgradene som følger av ulike kombinasjoner av verdi og påvirkning.

Kommentert [SB58]: Hvilke tabell? Tabellnr må rettes opp i teksten. Det er for eksempel to Tabell nr 5

Tabell: Skala og veiledning for konsekvensvurdering av delområder

Skala	Konsekvensgrad	Forklaring
----	Svært alvorlig miljøskade	Den mest alvorlige miljøskaden som kan oppnås for området. Gjelder kun for områder med stor eller svært stor verdi.
---	Alvorlig miljøskade	Alvorlig miljøskade for området
--	Betydelig miljøskade	Betydelig miljøskade for området
-	Noe miljøskade	Noe miljøskade for området
0	Ubetydelig miljøskade	Ingen eller ubetydelig miljøskade for området
+ / ++	Noe miljøforbedring. Betydelig miljøforbedring	Miljøgevinst for området. Noe forbedring (+) eller betydelig forbedring (++)
+++ / ++++	Stor miljøforbedring. Svært stor miljøforbedring	Stor miljøgevinst for området. Stor (+++) eller svært stor (++++) forbedring. Benyttes i hovedsak der områder med ubetydelig eller noe verdi får en svært stor verdiøkning som følge av tiltaket

Konsekvensvifta er bygd opp slik at delområder med stor og svært stor verdi kan gis mest negativ konsekvensgrad. De kan få svært alvorlig miljøskade.

De mest positive konsekvensgradene, stor eller svært stor miljøforbedring, er forbeholdt områder eller delområder med lav, ubetydelig eller noe verdi. Her kan avbøtende tiltak, som restaurering eller istandsetting, gi bedret miljøtilstand.

Kommentert [SB59]: Dette blir feil. Tiltaket kan gi positive konsekvenser, men ikke pga avbøtende tiltak som først og fremst utløses ved negativ konsekvens

- Fagutreder begrunner konsekvensgraden for hvert delområde.
- Hvis det er usikkerhet knyttet til vurderingen som er relevant, skal det gjøres rede for den.

Ved en vurdering av konsekvens for kulturmiljøer i by bør du i begrunnelsen av konsekvensvurderingen for det enkelte kulturmiljø ~~også~~ beskrive hvordan konsekvensen av planen eller tiltaket er for disse fire nivåene: Landskap, kulturmiljø, bygning og element.

~~Vurderingene av både verdi og påvirkning legger nullalternativet til grunn, og det innebærer at konsekvensene beskriver endringer sammenliknet med nullalternativet. Det gjelder både miljøskader og miljøforbedringer. Noen ganger vil det bare være ett alternativ som vurderes mot nullalternativet.~~

Veileder: Nullalternativet

1.6.2 Sammenstille konsekvenser for kulturmiljø

Ulike alternativer vurderes mot hverandre. For hvert alternativ av planen eller tiltaket, skal samlet konsekvens vurderes.

I de forberedende arbeidene med konsekvensutredningen, kan det være pekt på ulike alternativer for planen eller tiltaket. Hvert av alternativene berører et ulikt sett av delområder. Du har i steg 2 til 4 i metoden vurdert verdi og påvirkning og fastsatt en konsekvens for hvert delområde.

- Nå skal du sammenstille konsekvensen for de ulike delområdene som utgjør planen eller tiltaket, inkludert eventuelle alternativer, og fastsette en samlet konsekvens for kulturmiljø.

Resultatene fra konsekvensviftene i steg 4 og tilhørende begrunnelse for konsekvensgrad for hvert enkelt delområde, brukes til en samlet vurdering av konsekvensgrad for kulturmiljø for planen eller tiltaket. Hvis det er flere alternativer gis en samlet vurdering for hvert alternativ.

Vurderingene du gjør i dette steget kan settes inn i tabellen under. Vurderingene skal føre til en samlet konsekvensgrad for kulturmiljø, en rangering av alternativene og en oppsummering av andre beslutningsrelevante hensyn.

Tabell: Vurdere konsekvensgrad for hvert miljøtema

Sett konsekvensvurderingene for relevante delområder inn i kolonnene for alternativer. Konsekvensgrad for det enkelte delområdet og alternativ angis på skalaen fra Svært alvorlig miljøskade (----) til Svært stor miljøgevinst (++++).

I tillegg til konsekvensgradene for delområdene, er det ytterligere avveininger som bør gjøres for å lande på samlet konsekvensgrad:

Er det særlige hensyn knyttet til kulturmiljø som må vurderes ved fastsetting av konsekvensgrad?

Eksempler:

- Er det særlig verdifulle kulturmiljø som påvirkes av planen eller tiltaket ved ulike alternativer?
- Hva er den mest negative konsekvensgraden?
- Er det store negative konsekvensgrader for flere delområder?
- Vurder hvordan ulike delområder bør vektlegges i forhold til hverandre. Antall delområder, størrelse og konsekvensgrad for delområdene, er forhold som kan være relevante. Dette kan for eksempel gjøres ved å tydeliggjøre hvilke delområder som har vært særlig utslagsgivende i vurderingen, eksempelvis alle eller delområde A og C. Dersom det er særlig alvorlig miljøskade med irreversible virkninger i noen delområder, kan dette også være grunner for å gi delområdet ytterligere vekt.
- Vurder samlede virkninger i tråd med beskrivelsen under. Er det virkninger mellom delområdene som ikke kommer fram fra de separate vurderingene av hvert enkelt delområde. Er det store negative konsekvensgrader for flere delområder?

Utredning må begynne den samlede konsekvensgraden, slik at det kommer tydelig fram hva som er utslagsgivende, og hva som skiller alternativene fra hverandre og fra nullalternativet.

1.6.3 Vurdere samlede virkninger

Ett enkelt tiltak eller en plan har ikke alltid stor virkning på kulturminner eller kulturmiljø. Men i sammenheng med andre, kan de samlede virkningene bli for store. Der dette er aktuelt skal samlede virkninger redegjøres for.

Kommentert [SB60]: Eller også redegjøre for at dette er vurdert og funnet irrelevant?

Eventuell merbelastning for kulturmiljø, som følger av at flere faktorer virker samtidig, skal synliggjøres i den samlede vurderingen av konsekvens for miljøtemaet.

Eksempler på påvirkningsfaktorer ut over planen eller tiltaket, er for eksempel klimaendringer eller arealbruksendringer i utredningsområdet. De kan forsterke konsekvensen for kulturmiljø.

Samlede virkninger oppstår når flere virkninger virker sammen. Konsekvensutredningen må fange opp slike samlede virkninger. Dette innebærer at ulike typer planer, tiltak og påvirkningsfaktorer må sees i sammenheng. I dette steget skal du vurdere samlede virkninger for kulturmiljøer sett i lys av virkninger fra allerede gjennomførte, vedtatte eller godkjente planer og tiltak i influensområdet. Virkningene skal begrunnes.

Dette er særlig aktuelt der det er mange og omfattende inngrep, og hvor hele planen, tiltaket eller alternativet kan gi alvorlige konsekvenser for kulturmiljøer. Dette er en vurdering som bare kan gjøres når en ser alle berørte delområder i sammenheng, og også vurderer allerede gjennomførte, vedtatte eller godkjente planer eller tiltak i utredningsområdet.

1.6.4 Virkninger som følge av klimaendringer

Klimaendringene kan påvirke kulturminner og kulturmiljø på flere måter og inngår som en sentral del av de samlede virkningene der tiltaket medfører at slike påvirkninger forsterkes.

Kommentert [SB61]: Flyttes til Andre hensyn (kap 10.8 i gjeldende versjon)?

Stigende havnivå, stormflo og økt kysterosjon truer kystnær bebyggelse i utsatte områder. Mer regn og økt fuktighet vil føre til mer råte og soppvekst. Alle bygningsmaterialer brytes

ned over tid, og klima er avgjørende for hvor hurtig dette vil foregå. De fleste materialer brytes raskere ned i et varmere og fuktigere klima.

I tillegg til gradvise endringer, vil klimaendringer medføre flere ekstremværhendelser, flere skred og mer flom. Dette kan gi akutte skader på kulturhistoriske bygninger og andre kulturminner.

Vekstsesongen for planter og trær forlenges dersom klimaet blir varmere og våtere. Dette vil påvirke kulturmiljøer og landskap. Det vil forsterke en pågående gjengroing og heving av tregrensa.

Eksempler på konsekvenser av klimaendringer ~~er~~ ne som kan forsterkes ved enkelte tiltak: for kulturminnene:

- Biologisk vekst
- Frostsprengning
- Kjemisk nedbryting
- Økte snølaste på tak
- Gjengroing

Støttespørsmål for å vurdere forventede endringer
Ekstrem flo, flom og skred

Vil planen eller tiltaket bidra til endret erosjon i områdene rundt, som kan få konsekvenser for kulturminner?

Kan planen eller tiltaket hindre eller forsinke vannløpet i elver, bekker eller innsjøer og dermed utsette større arealer for flom?

Økt fuktighet med økt nedbør

- Biologisk vekst: Endrer planen eller tiltaket det lokale klimaet, slik at det bidrar til økt sopp- og algevekst eller kjemisk nedbryting?
- Endrer planen eller tiltaket det lokale klimaet, og bidrar til økt risiko for frostsprengning?

Stigende havnivå, stormflo og kysterosjon

- Vil planen eller tiltaket bidra til utbygging eller utfylling i strandsonen som øker risikoen for kysterosjon i områder med kulturminneverdi?
- [Veileder: Klima og kulturminner, Riksantikvaren](#)

[Veileder: Vurdere virkninger av klimaendringer på miljøtema](#)

Kommentert [SB62]: Her beskrives påvirkning av klimaendringer generelt som ikke har noe med tiltaket å gjøre

Kommentert [SB63R62]: Strykkes?

Kommentert [SB64]: Samme her

[Fylkesvise klimaprofiler](#)

Klimaprofilene er ment som kunnskapsgrunnlag og hjelpemiddel for beslutningstakere og planleggere.

I kommuneplanens arealdel bør de forskjellige enkeltområdene innenfor samme arealformål ses på som alternativer, for eksempel alle felt for boligbebyggelse eller alle felt for fritidsbebyggelse.

1.6.5 Fastsette samlet konsekvensgrad for kulturmiljø

- Ta utgangspunkt i konsekvensgradene fra delområdene og avveiningene som er gjort over, og angi en samlet konsekvensgrad for kulturmiljø. Der det foreligger alternativer skal det angis en samlet konsekvensgrad for hvert alternativ.
- Begrunn valg av konsekvensgrad i en kort og konsis tekst. Begrunnelsen skal bygge logisk opp under vurderingene som er gjort over og det skal framgå tydelig hva som har vært utslagsgivende for den samlede konsekvensen for kulturmiljø.

En samlet vurdering:

- skal vise om planforslaget eller tiltaket for enkelte miljøtema overskrider akseptabelt nivå for konsekvenser.
- er et viktig grunnlag for en helhetlig diskusjon av arealbruken i planen eller tiltaket.
- er et viktig grunnlag for å diskutere behovet for endringer der vurderingen viser uakseptable virkninger, før planforslaget eller tiltaket sendes på høring og legges ut til offentlig ettersyn.

Samlet konsekvensgrad for kulturmiljø skal følge med videre i sammenstillingen av konsekvenser for alle klima- og miljøtemaene i neste ledd av utredningen.

1.6.6 Andre hensyn som er relevante for beslutningstaker

I utredningen av kulturmiljø skal det komme fram om det i influensområdet er særlige hensyn som bør synliggjøres for beslutningstaker og kan ha innvirkning på valg av alternativ. Dette gjelder blant annet verdier som berører aktuelle nasjonale mål eller gjeldende politiske føringer. Følgende tema er relevante å vurdere.

Fylkeskommunale og kommunale miljømål

Fylkeskommunen kan ha fastsatt regionale miljømål i sine regionale planer. Eventuelle regionale miljømål for kulturminner og kulturmiljø vil finnes i en regional plan for dette temaet.

Kommunene har fastsatt miljømål i kommuneplanens samfunnsdel. Dette kan også omfatte mål for kulturminner og kulturmiljø. Kommunen kan også ha en egen tematisk kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljø. Den kan også inneholde mål for dette temaet.

Nasjonale miljømål

- Vurder virkninger av planen eller tiltaket opp mot nasjonale miljømål for kulturmiljø. Synliggjør i kunnskapsgrunnlaget på en tydelig måte dersom planen eller tiltaket kan gjøre det svært vanskelig eller umulig å nå de nasjonale miljømålene.

De nasjonale miljømålene for kulturmiljø er presentert i Meld St. 16 (2019-2020), og ble vedtatt av Stortinget 16.6.2020:

- Alle skal ha mulighet til å engasjere seg og ta ansvar for kulturmiljø
- Kulturmiljø skal bidra til bærekraftig utvikling gjennom helhetlig samfunnsplanlegging
- Et mangfold av kulturmiljø skal tas vare på som grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk

Det skal utvikles et sett med indikatorer som skal vise om de nasjonale miljømålene oppfylles eller ikke.

Som hovedregel er nasjonale mål reflektert i forvaltningsprioritet og gjenspeiles dermed i stor grad i kriteriene for rangering av verdi.

I dette steget er målet å få fram hvilke nasjonale mål planen, tiltaket eller de ulike alternativene eventuelt vil kunne ha store virkninger for. Sentralt i denne vurderingen er sårbarhet eller robusthet for ytterligere påvirkning som følger av nye planer eller tiltak.

Når du vurderer virkninger opp mot nasjonale miljømål, er det relevant å se på årsakene til dagens miljøtilstand for kulturminnet eller kulturmiljøet, og vurdere om planen- eller tiltakets arealbruk utgjør en vesentlig påvirkningsfaktor for de aktuelle miljøverdiene på overordnet nivå.

Det kan også være relevant å se til indikatorene for de nasjonale miljømålene og utviklingen hos disse når de er fastsatt.

Miljøverdier av nasjonal eller vesentlig regional verdi

Det bør gjøres en vurdering av om planforslaget eller tiltaket kan være i konflikt med miljøverdier av nasjonal eller vesentlig regional verdi, eller miljøverdier som av andre grunner er av vesentlig betydning. Aktuelle spørsmål for å vurdere dette er:

Er det kulturminner eller kulturmiljøer som det bør tas særlige hensyn til i følge rundskriv:

[Nasjonale og vesentlige regionale interesser på miljøområdet – klargjøring av miljøforvaltningens innsigelsespraksis, T-2/16 kapittel 3.8?](#)

- Kulturminner eller kulturmiljøer som er fredet eller foreslått fredet etter kulturminneloven.
- Særskilt vurderte kulturminner og kulturmiljøer
 - Listeførte tekniske og industrielle anlegg.
 - Listeførte kirker.

- Verdensarvområdene Bryggen i Bergen, Urnes stavkirke, Helleristningene i Alta og Struves triangelkjede.
- Kulturminner som ennå ikke er vurdert å ha nasjonal eller vesentlig regional verdi, men som kan ha det.

Faglig skjønn og kulturminnepolitiske mål og føringer legges til grunn for vurderingen av de kulturminnene som ennå ikke er vurdert når det gjelder interesse eller verdi. Her legges kulturminnefaglige kriterier til grunn for utøvelse av faglig skjønn. Blant disse er:

- Kulturminner av særlig verdi knyttet til landets kultur- og arkitekturhistorie, viktige nasjonale hendelser eller historiske faser.
- Kulturminner som er unike kilder til historien.
- Bygninger av særlig stor arkitektonisk verdi.
- Kulturminner som har særlig verdi for samisk urbefolkning eller nasjonale minoriteter.

I tillegg til disse kriteriene kan tema som tidsdybde og alder tillegges vekt, likeså kulturminnets monumentalitet og bevaringsgrad.

Rundskrivet er ikke en uttømmende gjennomgang av alle forhold som kan gi grunnlag for innsigelse på miljøområdet, men en tematisk gjennomgang av de særlig viktige nasjonale og vesentlige regionale interesser på miljøområdet som skal legges til grunn ved vurdering av planforslag. Det må i hver enkelt sak gjøres en vurdering av de konkrete negative virkningene som planforslaget kan ha for de aktuelle miljøverdiene.

Sammenstille konsekvensene for alle klima- og miljøtema

Når konsekvens for hvert enkelt miljøtema er vurdert, skal samlet konsekvens for alle tema knyttet til klima og miljø vurderes.

Før dette steget er konsekvenser for hvert av klima- og miljøtemaene vurdert hver for seg. Nå skal du sammenstille disse temaene, og oppsummere de viktigste elementene fra hvert tema.

Formålene med denne sammenstillingen er:

- å samle de viktigste miljøkonsekvensene av tiltaket eller planen
- å informere om vesentlige forskjeller mellom alternativene som utredes

Hva er de viktigste miljøkonsekvensene av planen eller tiltaket?

En samlet framstilling av virkninger for klima og miljø, skal bygge på en helhetlig vurdering av miljøtemaene som er utredet. Framstillingen skal vise og begrunne

- **konsekvensgrad** for de fem temaene naturmangfold, friluftsliv, landskap, kulturmiljø og forurensning
- **vurderinger av virkninger** for temaet klimagassutslipp
- **supplerende vurderinger** som er særlig relevante

Slik framstiller du samlet konsekvens for klima og miljø

Tabellen nedenfor kan brukes til å presentere de viktigste virkningene fra de ulike fagtemaene. I tillegg bør viktige og utslagsgivende vurderinger fra forrige steg presenteres kort i tilhørende tekst. Tabellen i forrige steg kan være utgangspunktet for denne teksten.

Tabell: Sammenstille konsekvenser for alle klima- og miljøtema

Last ned tabellen i Excelformat for å fylle inn egne vurderinger.

Supplerende vurderinger til sammenstillingen av miljøkonsekvenser

I tillegg til å vise konsekvenser for de ulike miljøtemaene, bør konsekvensutredningen si noe om relasjonen mellom temaene. Dette er nyttig hvis man ønsker å sammenligne konsekvensene for de ulike alternativene. Slike supplerende vurderinger kan beskrives kort og presist, og må alltid begrunnes. Vurder følgende momenter:

Vekting av tema

Vurder om klima- og miljøtemaene er like viktige i planen eller tiltaket, eller om det er noen som bør vektas høyere eller lavere. Beskriv særlig viktige konsekvenser og vurder om dette bør tillegges ekstra vekt. Vurderingene baseres på tverrfaglig skjønn og skal begrunnes.

Kommentert [SB65]: Vurder Vekting som eget kapittel/tema. Både for å kunne vekte miljøtemaene, men også for å vekte ulike kulturmiljøer/nivåer opp mot hverandre.

Andre avveininger

I forrige steg i metoden vurderte du **samlede virkninger** for hvert miljøtema.

Dette kan suppleres av vurderinger av samlet virkning for alle miljøtema, og andre samvirkninger på tvers av miljøtemaene.

Det samlede kunnskapsgrunnlaget kan vise at miljøpåvirkningen er betydelig når de ulike konsekvensene ses på samlet, eller når de ses på sammen med øvrige påvirkninger i området. Utreder bør vurdere om det bør gjennomføres mer tverrfaglige vurderinger, der fagutredere for to eller flere miljøtema sammen ser på relevante samvirkninger.

Vurdere konsekvenser for vannmiljø etter vannforskriften

Viktige verdier knyttet til vannmiljø er håndtert under miljøtemaene naturmangfold og friluftsliv. I denne supplerende vurderingen skal du ifølge vannforskriftens § 12 vurdere om planen eller tiltaket medfører at tilstanden i en vannforekomst forringes (endrer tilstandsklasse), eller vil medføre at miljømålene i de fastsatte regionale vannforvaltningsplanene ikke nås..

Vannforskriftens § 12 gir ikke adgang til å anbefale et alternativ som medfører at tilstanden forringes eller miljømålene i en vannforekomst ikke nås, med mindre nærmere angitte vilkår er oppfylt.

Er det vesentlige forskjeller mellom alternativene som er utredet?

Framstillingen av forventede konsekvenser for klima- og miljøtemaene skal sikre at de mest sentrale miljøtemaene presenteres, og vise hvor store og kritiske miljøkonsekvensene er for de ulike alternativene. Størrelsen på konsekvensene vurderes mot situasjonen i nullalternativet. Nullalternativet utgjør alltid konsekvensgrad 0 (ubetydelig konsekvens).

+ Visualisere konflikter i konfliktkart

Konsekvensene for klima og miljø kan synliggjøres ved å visualisere konflikter, for eksempel gjennom konfliktkart.

- I komplekse planer eller tiltak er det hensiktsmessig å lage kart. De bør på en tydelig og forenklet måte framstille hvordan konflikter fordeler seg i utredningsområdet.
- Kartet er en støtte i sammenstillingen av de ulike miljøtemaene, og kan også inkludere andre utredningstema.
- Hensikten med konfliktkartet er å synliggjøre hvor de kritiske områdene er.
- Kartet bør gi oversikt og lett tilgang til informasjon, og bør ikke inneholde for mange detaljer.
- Marker gjerne områder med opphopning av alvorlige konflikter.
- Utreder bør skrive en kort tekst som forklarer konfliktkartet. Dersom det er særlig alvorlig miljøskade med irreversibel påvirkning av uerstattelige verdier, bør det framheves.
- Eksempel: Kapittel 6.2.5 i Statens vegvesens Håndbok for konsekvensutredninger, viser hvordan konfliktstrekninger for vegutbygginger kan presenteres i konfliktkart.

+ Rangere alternativer

Utredning kan i noen tilfeller ønske å rangere alternativene basert på sammenstillingen av konsekvenser for klima og miljø.

Anbefalt framgangsmåte for å rangere alternativer:

1. Identifiser og beskriv miljøtema og delområder der det er beslutningsrelevante forskjeller mellom to eller flere alternativer.
2. Det beste alternativet rangeres som nummer 1. Likeverdige alternativer får lik rang.
3. Begrunn rangeringen. Hvis det skiller svært lite mellom to alternativer må dette framgå av tabellen. I prosjekter hvor mange alternativer har lik eller nesten lik samlet vurdering kan dette være en viktig øvelse.

Analysen bør konkludere med en tverrfaglig oppsummering som beskriver de viktigste forskjellene mellom alternativene.

Øvrige beslutningsrelevante vurderinger

De supplerende vurderingene bidrar til å gi et riktig bilde av alternativenes konsekvenser. I tillegg er det noen faktorer som av hensyn til dobbelttelling ikke bør inngå i sammenstillingen, men som er relevante å trekke fram for beslutningstaker.

Slike hensyn som er relevante for beslutningstaker er beskrevet i utredning av hvert enkelt miljøtema, i forrige steg. Presenter disse hensynene i tillegg til sammenstillingen.

Sammenstille klima- og miljøtema med andre tema

Denne veilederen er avgrenset til klima- og miljøtema som ligger under Klima- og miljødepartementet. Konsekvensutredning av andre tema, er derfor ikke inkludert her. **Konsekvensutredninger gjennomført etter denne veilederen, må derfor suppleres med utredning av andre relevante temaer etter andre sektors veiledere.**

Når beslutningstaker skal gjøre en helhetlig avveining av fordeler og ulemper for samfunnet, må derfor vurderingene av konsekvenser for hvert klima- og miljøtema tas med i en sammenstilling med andre utredningstema. Dette skal bidra til et helhetlig beslutningsgrunnlag av samlede virkninger for samfunnet.

Hvilke tema skal vurderes i en konsekvensutredning?

En oversikt over **alle tema** som skal vurderes i en konsekvensutredning finner du her:

Forskrift om konsekvensutredninger

+ § 21. Beskrivelse av faktorer som kan bli påvirket og vurdering av vesentlige virkninger for miljø og samfunn

Det finnes ikke veiledere for alle relevante faktorer i forskriften § 21, og det er derfor krevende å beskrive hvordan en konsekvensutredning bør sammenstilles og konkludere. Vi velger likevel å gi noen anbefalinger for hvilke vurderinger som bør gjøres:

- Vurder hvordan de ulike temaene bør vektas i forhold til hverandre i den aktuelle planen eller tiltaket.
- Vurder planen eller tiltakets samlede virkninger, sett i lys av allerede gjennomførte vedtatte eller godkjente planer eller tiltak i influensområdet.
- Begrunn vurderingene som er gjort.

Prissatte og ikke-prissatte virkninger

Denne veilederen behandler alle miljøtema som såkalte ikke-prissatte tema. Det betyr at vi ikke setter kronebeløp på ulike konsekvenser, men at de vurderes kvalitativt og/eller kvantitativt.

Veilederen er imidlertid bygd opp slik at konsekvensvurderinger for miljø kan suppleres med prissetting og/eller kan inngå i en samfunnsøkonomisk analyse. Prissetting kan for eksempel være aktuelt for **klimagassutslipp, støy og luftforurensning**.

Her finner du veiledning om prissetting av miljøgoder og samfunnsøkonomisk analyse:

Veileder: Samfunnsøkonomisk analyse

Direktoratet for forvaltning og økonomistyring

1.7 Presentere og rangere alternativ

Ranger alternativene for å vise hvilket som utreder mener er best. Vurderingen av samlet konsekvensgrad for hvert alternativ brukes som grunnlag for å rangere alternativene. Det beste alternativet rangeres som nummer 1. Alternativer som vurderes å være likeverdige får lik rang. Begrunn rangeringen, og synliggjør alternativer med viktige forskjeller. Det må framgå klart dersom det i samlet vurdering skiller svært lite mellom to alternativer.

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

www.niku.no

NIKU Rapport 277

NIKU hovedkontor
Storgata 2
Postboks 736, Sentrum
0105 OSLO
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tønsberg
Farmannsveien 30
3111 TØNSBERG
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Bergen
Dreggsallmenningen 3
Postboks 4112, Sandviken
5835 BERGEN
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Trondheim
Kjøpmannsgata 1b
7013 TRONDHEIM
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tromsø
Framsenteret
Hjalmar Johansens gt. 14
9296 TROMSØ
Telefon: 77 75 04 00